

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

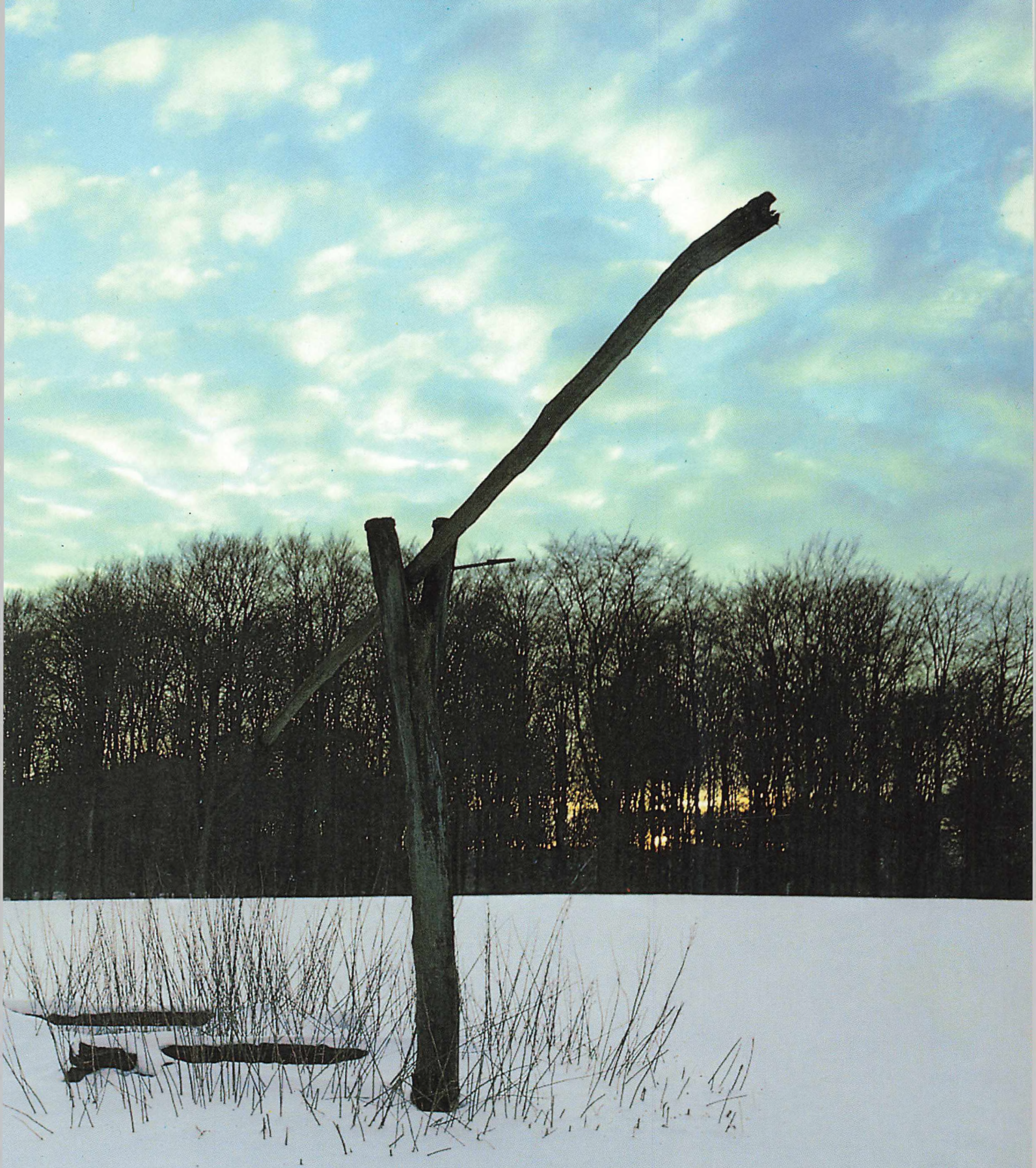
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

48. Årgang
Julen 1993

1/4 LITER VELVÆRE

Maarum er en naturlig, alkalisk mineralvand, direkte fra statens kilde i Gribskov. Maarum er syreneutraliserende, og hvad mineralindholdet angår, ligger den langt over de fleste naturlige mineralvande, idet Maarum indeholder over 1000 mg natriumbicarbonat foruden andre nyttige mineraler pr. liter. Maarum er god

for tørsten. God til at blande. God »dagen derpå«. God for maven.

Og den er god, når kalorierne er ved at ta' overhånd.

dig og mig og WIIBROE

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Niels Richter-Friis

1993

Otteogfyrretyvende årgang

Udgivet af

Dansk Bladforlag v/Niels Richter-Friis

Postboks 2 - 3480 Fredensborg

Tlf. 42 28 42 28 - Giro 5 39 05 40

INDHOLD

Før vandhanens tid – side 5
Af Karl Nielsen

Sjællands yndigste egne 10
Af Erik Husted

På strejftog med Vilhelm Petersen 15
Af Mona Faye

»Mit navn er Thomsen« 20
Af Godfred Hartmann

Spisevaner og egnsretter i Nordsjælland 24
Af Ronald Larsen

Fredensborgvejen
er netop blevet gjort helt færdig 28
Af Søren Widding

Jacob Muus –
en biskoppelig landsbypræst 34
Af Aage Erling Larsen

Storm over Nordsjælland 36
Af Torben Topsøe-Jensen

Løse på munden 40
Af Kenno Pedersen

Skoleliv i Hillerød i barokkens tidsalder 46
Af Jørgen Bjernum

Eftertryk af artikler i
»Folk og minder fra Nordsjælland«
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.

Papir: Ikonorex, 150 g – 250 g.

Sats: N. Christensen Grafik ApS

Repro: Bro Christensen A/S

Tryk: Nofo Print A/S, Hillerød

Omslagskaching: Uttenthal A/S

ISBN 87-88393-19-4

Omslaget:

Brøndvippe i Gribskov. Kører man nordpå gennem Nødebo mod Gilleleje, ligger den på venstre side nær 11 km pælen. I 1100-tallet begyndte landsbyerne i Gribskov at opdyrke agre og græsningsarealer, og det er sandsynligt, at brønden har været brugt til vanding af husdyr gennem tiderne.

Karl Nielsen har gravet og muret brønde i 1930'erne, og det skriver han livfuldt om i den indledende artikel på side 5.

Foto: Niels Richter-Friis.

Før vandhanens tid

Af Karl Nielsen

Karl Nielsen har gravet og muret brønde i 1930'erne. Her fortæller han indgående om hvordan det gik til – og om hvordan det ofte gik galt. Det var før gravemaskiner og færdigstøbte betonringe blev taget i anvendelse.

En ting som vi i dag regner for almindelig og dagligdags, er at gå hen og dreje op for vandhanen. Hvis der så ikke af en eller anden grund tilfældigt er noget i vejen med systemet, kommer vandet bare løbende ud af hanen. Men sådan har det ikke altid været.

Langt tilbage i tiden var det med at placere beboelserne i nærheden af en sø eller et vandløb, for vand kan ingen undvære. Da man så opdagede, at vandet visse steder ligefrem vældede op af jorden, de såkaldte kilder, var der nogen der fandt på, om man ikke kunne grave ned til vandet? Så var man da fri for at bygge netop dér, hvor det passede vandet at komme op!

Hvornår dette er sket, og hvordan de første brønde er blevet til, ved jeg ikke, men den tids primitive teknik må givet have sat ret snævre grænser for, hvor dyb en brønd kunne blive.

Der har også været flere gisninger om, hvordan de gammeldags kampestensbrønde er blevet til, men mon ikke den rigtige teori er den, at man har gravet et stort, bredt hul, der nærmest må have haft form som et krater? Så er man begyndt at stable sten ovenpå hinanden, og har fyldt jord på ydersiderne, efterhånden som skakten af kampesten er vokset. Det er svært at se hvilken

anden fremgangsmåde, der skulle være anvendt. Senere, langt senere, fandt man så på at mure brønden op med brændte mursten, og i min barndom lavede teglværkerne specielle brøndsten, der havde en svag runding i faconen. Disse brøndsten havde givetvis været kendt en lang årrække allerede dengang, men jeg har set brønde, der var muret af almindelige mursten.

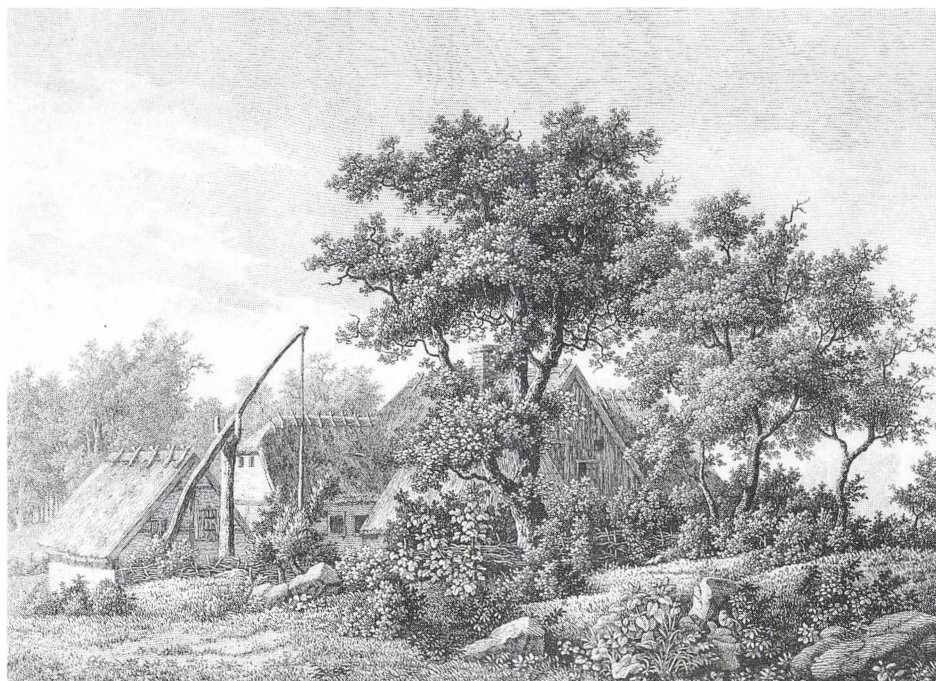
Der har også gennem tiderne væ-

ret anvendt forskellige metoder til at få vandet op fra sådan en brønd, for det var jo ikke nok bare at grave hullet. Vandet kom ikke af sig selv op til overfladen! Det mest almindelige her i landet har nok været at binde et reb i hanken på en spand, og så lade spanden dykke ned i vandet. Den metode har jeg set i anvendelse så sent som sidst i 1920'erne, ligesom jeg selv har prøvet den. Det var bare ikke altid så let at få spanden fyldt. Der skulle et særligt tag til for at få den til at vende sig, så den gik ned og fik noget med sig.

Så var det en smule lettere med den metode, vi anvendte i mit barndomshjem, altså dér hvor vi kom til at bo fra jeg var ti år. Her brugte vi at hægte en stang i spanden, og så havde man ligesom mere »styr« på den.

På et ret tidligt tidspunkt har man fundet på at pumpe vandet op. Jeg kan ikke sige hvornår, men jeg vil tro, at de gamle »posttræer« mange af os kan huske fra vor barndom, stammer fra engang i 1700-tallet. Det er dog det rene gæt fra min side. Men det er klart, at også denne metode havde sin begrænsning, alene

Brøndvipperne synede tidligere godt og dekorativt i landskabet. Gården på dette billede lå formentlig i nærheden af Bagsværd. Kobberstik af S.H. Petersen, 1831.

déri at træerne i skoven kun opnår en vis højde, og længere kunne et posttræ heller ikke blive. Der var endda altid op til et par meter over jordsmonnet, måske for at få plads til den kæmpemæssige pumpe-stang, man altid havde monteret sådanne pumper med.

Der var en sådan indretning i brønden ved det gamle hus, hvor jeg blev født, og jeg kan huske, at det altid kneb mig gevaldigt at løfte pumpe-stangen højt nok. Den var kolossal tung!

Meget karakteristisk var også de dengang meget almindelige »brønd-karme«, hvilket vil sige at man havde bygget en slags hus over brønden. Det var lavet af almindelige brædder, firkantet og med tag over som et rigtigt hus. Indeni sad så en rulle, hvorom rebet eller kæden til at hejse spanden op og ned med, var anbragt. Ud gennem den ene side af karmen var der monteret et hånd-sving, så man kunne hejse op og ned ved at dreje på svinget.

Denne indretning tjente ikke mindre end tre formål: Først, at ingen uforvarende gik og faldt i brønden, dernæst var brønden afskærmet fra, at der faldt forsskelligt skidt og møg derned, og endelig – og det er nok det, der har været drivkraften i det – så var det betydeligt lettere at hejse spanden op på denne måde, end at stå med et reb direkte i hånden.

Kun var der det sædvanlige aberdabei ved dét, med at få spanden til at vende sig nede i brønden, så den fik noget vand med op.

Ved min bedstemors hus var der en sådan brøndvinde, som den også kaldtes, og masser af gange måtte jeg som mindre simpelt hen opgive, så bedste alligevel selv måtte ud og hjælpe, endskønt det var mig, der skulle hjælpe hende.

Den brønd havde forresten min far gravet, da han kun var 18-19 år, i trods over at den gamle brønd kun gav vand det halve af året. Dengang

havde han ingen anelse om, at det med at grave brønde en snes år senere skulle blive hans levebrød, og det er egentlig dét, denne krønike handler om.

Oprindeligt var far skomager, tvunget i lære på grund af et brækket ben i 15-års alderen, og som dengang blev forkert behandlet. Efter at have haft siddende arbejde i disse fire-fem år, fejlede benet ikke noget mere, og han kunne tage arbejde ved hvad som helst. Hans hele hu stod til landbruget, og i 1925 fik han mulighed for at realisere denne drøm.

Få år efter satte den verdensomspændende krise ind, og i 1934 blev mine forældre nødt til at dreje nøglen om og gå fra det hele. I årene inden da havde far kæmpet en nærmest heroisk kamp, for dog så nogenlunde at »ride stormen af«, men det var altså forgæves. Alt hvad han kunne tjene, kunne han bruge til at betale renter og afdrag på ejendommen, for gælden var absolut ikke blevet mindre af krisen!

Måske det beroede på tilfældigheder, at det arbejde far fik udenom, blev som medhjælper hos en brønd-graver. Men det kan vel også skyldes, at de kendte hinanden fra tidligere år, samt at den medhjælper en brøndgraver skulle have med, skulle være én han kunne stole fulde 100% på. »Gullaschbaronernes« tid var ellers forbi på daværende tidspunkt, men trods krisen var der alligevel en del, der tjente mange penge, og det var sidst i tyverne, det begyndte at blive moderne med sommerhuse ude på Horneby Fællede, ved Kildekrog, og andre steder med nogenlunde let adgang til stranden.

Som jeg tidligere berørte: Vand kan ingen undvære, heller ikke i et sommerhus, og da man ikke altid kunne genere naboen med at hente vand hos ham, eller der simpelt hen var for langt, var man nødt til at få en brønd gravet.

Begrebet egen brønd *kan* også have en helt tredje årsag, nemlig den, at man allerede dengang var begyndt på, *ikke* at komme hinanden ved.

Selvfølgelig kunne man have nøjedes med at få lavet en boring, men det var der en anden hage ved, nemlig den, at man så ville være nødt til også at have et pumpeanlæg. Det skulle i så fald trækkes med hånd-sving, for der var heller ikke noget med elektricitet langt derude, hvor kragerne flyver baglæns for ikke at få sand i øjnene.

Her var det, at far og Frants kunne hjælpe, og da far havde været med et par år, havde han set og lært nok til at kunne begynde for sig selv. De skiltes i fordragelighed, for der var mere end nok til dem begge.

Jeg fik også nogen føling med, hvordan brøndgravning foregik, og ejendommeligt nok var det sammen med fars »læremester«, jeg var med første gang, endda jeg kun var små 16 år gammel.

Det lod sig også kun gøre, fordi der på samme byggeplads gik voksne arbejdere tæt ved brønden, som holdt et vågent øje med, hvad jeg foretog mig, ligesom de var parat til at gribe i påkommende tilfælde. Senere, da jeg blev mere voksen, har jeg af og til været medhjælper hos far, og jeg skal i det følgende søge at forklare lidt om, hvordan sådan en brøndgravning gik til.

Nogle vil måske stejle over, at jeg bruger de gamle mål, alen og tommen, men det var de mål der blev anvendt, og som man afregnede efter, når brønden var gravet. Det var så og så mange kroner pr. alen, uanset hvilke genvordigheder brøndgraveren havde haft undervejs, og det kunne til tider være ret mange.

De første tre-fire alen var han som regel alene, her kunne han nå at kaste den opgravede jord til side. Kommet så langt, var det nødvendigt at

Maleri af Hans Ole Brasen, 1918. Motivet er fra Jyllinge, hvor Brasen var fast sommergæst i en årrække og ofte skildrede sceneriet ved den gamle vandpost – læs mere herom i »Folk og minder fra Nordsjælland« 1983-udgave.

stille et spil op, for at få jorden trukket op.

Det var den allersimpleste form for spil man brugte, nemlig et treben, hvor de to forreste ben var ret svære, noget med seks gange otte tommer i firkant. Bagbenet var lidt tyndere, det skulle jo kun støtte.

Alle tre var samlet i toppen, ved at der var stukket en halvsvær jernstang igennem, den har nok været mindst trekvart tomme tyk, for den skulle bære det hele. I den var op-

hængt en taljeblok, og på de to forreste ben var så monteret en rulle med håndsving, akkurat som på en gammeldags brøndvinde. Fra denne rulle førte så en trosse, helst en stålwire, op over taljen og ned i brønden.

Af en eller anden grund var det altid træspande, man brugte til at trække jorden op i. Jeg ved ikke hvorfor, men de har nok i det lange løb været de mest holdbare.

Nede i brønden stod så brøndgra-

veren og fyldte jord i spanden. Det skulle helst være en ikke for stor mand, ligesom værktøjet – skovl, spade og hakke – ikke måtte have for langt skaft. Der var jo ikke for meget plads at vende sig på.

Når så spanden var fuld, gav han et signal, hvorefter medhjælperen firede en tom spand ned og fik den fulde med tilbage. Jorden væltede han ud på en briks, hvorfra han skovlede den væk.

Allerbedst var det, hvis hele brøn-

den kunne graves til bunds, før man begyndte at mure. Det kunne lade sig gøre, hvis det f.eks. var rent blåler hele vejen. Man var så i stand til at aflevere det fineste arbejde, hvor murværket stod aldeles lodret.

Men i almindelighed var man nødt til at mure ad flere gange, somme tider allerede efter kun tre alen. Der blev så lavet en træring af tre lag brædder, beregnet til at ligge i bunden under murværket. Når der så var muret op til overkanten, fortsatte man gravningen, idet der blev sidende noget af jorden eller leret til muren at hvile på.

Når det så blev nødvendigt at mure igen, blev der lagt en lignende træring oven på det bestående murværk, og disse to ringe blev så forbundet med et par barduner og spændt fast sammen. Herefter huggede man så den jord væk, der holdt det hidtidige murværk, så hele cylinderen kunne synke til bunds. Sammenspændingen af ringene skete, for at ikke brøndgraveren skulle få eventuelle løsrevne mursten i hovedet. Han var jo piske nødt til at være dernede, mens man »sank muren«.

Kommet så langt, fjernede man den øverste ring, og kunne nu mure en gang til oven på det første, grave, sænkede og murede, indtil man var nede i den dybde, som brønden skulle have. Det betød som regel et par alen under det vandførende lag.

Men det kunne ske, at der kom »grus i maskineriet«, som hvis brønden »hængte« sig, så det var umuligt at få den til at synke.

Det var noget af det, brøndgraveren frygtede allermost, og det kunne ske, hvis en bare håndstor sten rev sig løs og gik i klemme mellem muren og jorden bagved. Så var man nødt til at lade den hænge, og i stedet mure fra bunden op til det øverste murværk.

Man kunne så håbe på, at det nu ville være muligt at fortsætte med dette nye murværk på ordinær vis, altså med at sænke, grave og mure.

Hvis nu også dette nye stykke blev hængende på halvvejen, begyndte det at blive rigtigt galt.

Skulle man nu blive nødt til at mure nedenunder for tredje gang, kunne det ske, at brønden blev så skæv, at man ikke oppefra var i stand til at se vandet, for der var al sandsynlighed for, at murværket fik et knæk for hver gang der blev en samling.

Skete dette ret mange gange, var det lige ved at man opgav, og besluttede sig til at grave en ny ved siden af. Dette kunne selvfølgelig kun ske efter samråd med bygherren, som det kunne være endda meget svært at forklare årsagen til det skete.

Det var mest nærliggende, at det var den elendige brøndgraver, der var uduelig!

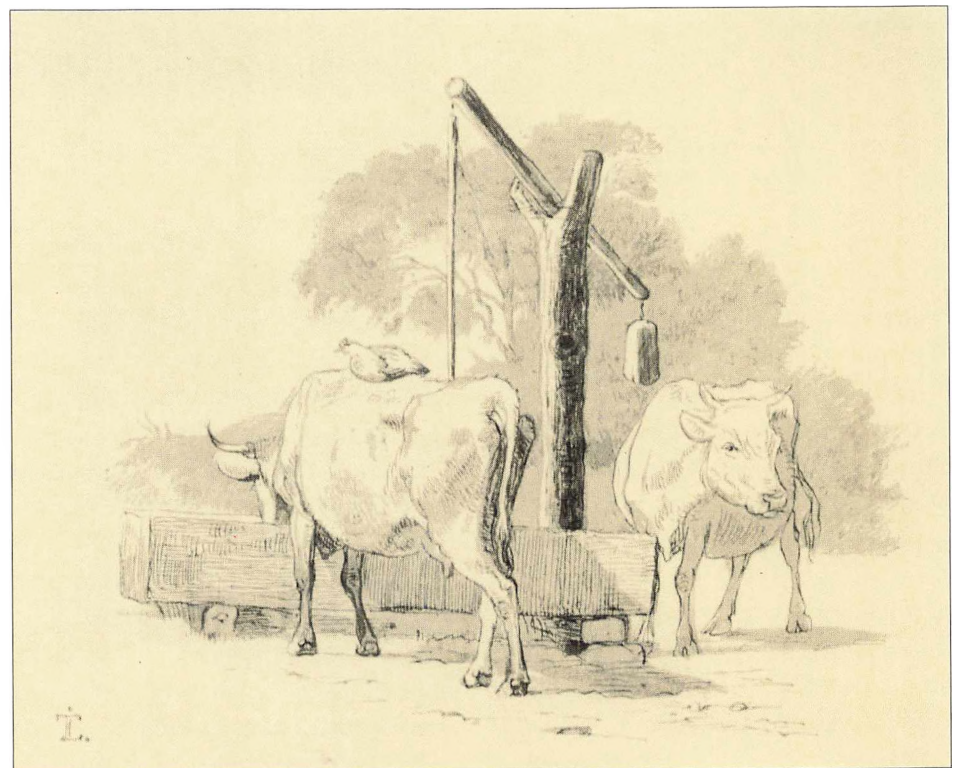
Et andet »mareridt« for en brøndgraver var, hvis der var det man kaldte flydsand i bunden, hvilket vil sige at det vandførende lag var så kraftigt, og førte så meget sand

med sig, at det flød til hurtigere, end det var muligt at skaffe det af vejen. Hermed var det også umuligt at foretage noget med hensyn til at mure.

Her havde far, i samarbejde med smeden i Saunte, »opfundet« en slags kedel, det vil sige det var bare en cylinder af pladejern, men delt i tre stykker, så den kunne fragtes ned i brønden og samles dernede. Det var nødt til at være jern af en vis sværhedsgrad, ligesom den også skulle være aldeles nøjagtig i målene. Den skulle jo være tæt, så ikke vand og sand trængte igennem, og den skulle kunne modstå trykket uden at klappe sammen, og endelig skulle den jo stå i fortsættelse af det eventuelle murværk ovenfor, for selvfølgelig var en sådan kedel nødt til at blive dernede.

Den tredje store forhindring, der kunne blive tale om, var hvis man traf på så stor en sten, at det var umuligt at komme videre uden at

Tegning med brøndvippe af Johan Thomas Lundbye, ca. 1843. Lundbye lavede denne tegning og de to tegninger på næste side til H.V. Kaalunds »Fabler for børn«, der udkom ved juletid 1844, og der er næppe tvivl om, at motiverne er fra Nordsjælland.

Begge tegninger er af J.Th. Lundbye, ca. 1843. Vandposten til højre er lavet af træ – »gjort hos blokkedrejeren« – og isoleret med hø.

fjerne den. Kunne den slås itu med en hammer, gik det nogenlunde smertefrit, men det hændte, at en sådan sten var så stor, at den fyldte hele bunden af brønden. Så var der kun tilbage at »skyde« (sprænge) den nede i brønden.

Det lyder godt nok helt åndssvagt, men kan udmærket lade sig gøre med anvendelse af aerolit, det såkaldte sikkerhedssprængstof. Det har den egenskab, at det kun »slår« nedad, og det er som regel det militæret bruger, ved de såkaldte »civile« sprængninger. Far måtte flere gange ty til denne udvej, og så er det med at beregne sprængladningens størrelse. Stenen skal jo bare revne, og ikke sprænges i tusind stumper, ligesom tændsnorens længde også skal være, så han rigeligt kan nå at blive hejset op i tide.

Det havde selvfølgelig afgørende betydning at finde ud af *hvor* det kunne nytte at grave, altså at kunne »vise vand«.

Det kunne far.

Jeg var en af dem, der grinede skævt, første gang jeg hørte om det, og var lige så skeptisk, da jeg første gang så far udføre kunststykket. Det sker jo som bekendt med en pilekvist, en såkaldt »tveje«, som dre-

jer rundt i hånden på vandsøgeren.

Selvfølgelig troede jeg, det var far selv, der drejede kvisten.

– Du kan jo selv prøve, foreslog far, og jeg lod mig overtale hertil. Jeg kunne bare ikke mærke noget som helst.

– Så kom her, sagde far, tag mig i hånden med den ene hånd, og hold med den anden i kvisten! Nå ja, hvis det nu kunne more ham.

Vi gik så på denne måde hen over det sted, hvor far i forvejen havde konstateret vand, og sandelig om jeg ikke kunne mærke kvisten dreje »rodenden« opad.

Jeg mente stadig, at det var far der vred i den, og vi skulle prøve endnu en gang. Denne gang holdt jeg meget nøje øje med fars hånd, at han ikke lavede numre, men der var ikke så meget som en rynke, der bevægede sig. Vi må være kommet mere lige over det vandførende lag, for denne gang trak kvisten så meget, at barken blev revet løs inde i min hånd. Jeg prøvede at holde den stille, men kunne ikke! Altså måtte der være noget om snakken – ?!

En af vore naboer kunne en anden »kunst«. Hold nu godt fast – !

Han kunne ved hjælp af en gammel dags kornsigte påvise, hvor langt

der var ned til vandet. Sigten var flettet af flækkede spanskrør i en rund træramme. Han satte nu sigten på højkant, huggede spidserne af en saks ned i rammen, sådan med et par tommers mellemrum. Så tog han med knoerne af tommelfingrene under øjerne af saksen, altså med den udvendige side af tommelfingrene og under den udvendige side af saksens øjer.

Han holdt hænderne *absolut* stille, men sigten gjorde nogle drejninger frem og tilbage. Disse drejninger talte Alfred, og så sagde han: – Der er seks alen til vandet, og der er nok af det!

Det var hjemme hos os selv dette foregik. Far gravede det anviste sted, og der *var* virkelig vand ved de seks alen. Så gravede far halvanden alen mere, så brønden ialt blev syv alen. Der var så meget vand, at det var umuligt at få det væk, så han kunne mure, og han kunne end ikke komme ned og sætte den sædvanlige jernkedel.

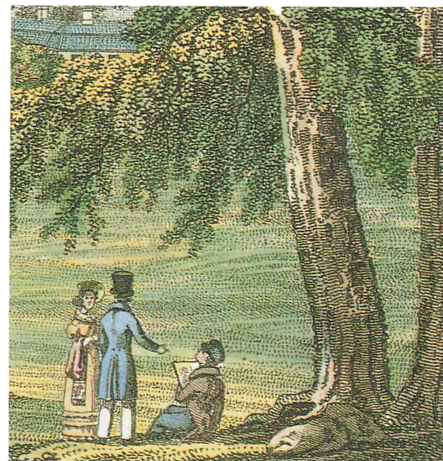
Mig bekendt er den brønd aldrig siden gjort færdig, men der er stadig rigeligt vand. Man kan jo så mene om de gamle »videnskaber« hvad man vil, men det er ikke dem alle man skal lade hånt om!

Sjællands yndigste Egne

Af Erik Housted

Forfatteren har i adskillige år helliget sig studierne af H.G.F. Holm – også kaldet *Fattig-Holm* – miskendt i sin samtid, men højt skattet i dag.

Her følger for første gang beretningen om tilblivelsen af »Sjællands yndigste Egne« – Nordsjællands smukkeste kobberstikværk.

Der findes så godt som ingen selvportrætter af H.G.F. Holm. Men vi gætter på, at det er ham, der sidder med sin skitsebog under træet på dette udsnit af »Sjællands yndigste Egne«s prospekt fra Ledreborg.

Blandt 1800-tallets talrige topografiske prospekter indtager Jens og H.G.F. Holms »Sjællands yndigste Egne« en absolut særstilling. Intet andet tilsvarende værk har opnået så stor popularitet og har bevaret den frem til i dag.

Her fortælles historien om værket og lidt om dets skabere.

Den 1. december 1825 udsendte maler og kobberstikker Jens Holm subscriptionsindbydelse på »Sjællands yndigste Egne« – den titel, hvorunder han agtede at udgive »et antal, af min Søn tro efter Naturen tegnede, og af mig kobberstukne sjællandske Prospekter«.

Værket skulle udkomme i 6 hæfter a 4 prospekter og med ledsagetekster på dansk og tysk på løse blade. Prospekterne kunne fås enten i sort kobbertryk eller håndkolorede.

På dette tidspunkt havde Jens Holm været bosat i København i lidt over ni år. Han var født i København i 1776 som søn af en brændevinsbrænder i Rosengården, men i en alder af kun seks år, blev han af forældrene anbragt i Brødremenighedens Kostskole i Christiansfeld.

Forbindelsen med herrnhuter-

samfundet førte ham efter afsluttet skolegang i 1790 til Tyskland, hvor han kom i lære som maler og kobberstikker hos lakvarefabrikant Johann Heinrich Stobwasser (1740-1829), der var et fremtrædende medlem af Brødremenigheden. Muligvis opholdt han sig nogle år i Braunschweig, hvor Stobwassers hovedmanufaktur lå, men senest 1802 kom han til Berlin, hvor Stobwasser drev et filialmanufaktur i Wilhelmstrasse.

Ved hvert af manufakturerne var beskæftiget 70-90 personer, herunder 7-8 malere hvert sted. Der blev fremstillet kakkellovnsskærme, bager, borde og fremfor alt snustobaksdåser i papmaché. Produkterne blev forsynede med miniaturemalerier af meget høj karat, dels efter malernes egne forlæg, dels efter andres, f.eks. gamle hollandske mestre, og motiverne spændte vidt: portrætter, landskaber, byprospekter, aktuelle begivenheder, satire, allegorier og erotiske, ja ligefrem pornografiske. Selv om Stobwasser var religiøs, vidste han godt, hvad der var penge i!

Holms egentlige metier var således oliemaleri en miniature. Men han beskæftigede sig også med kobberstikning, idet visse af produkter

ne blev forsynede med kobberstukne, håndkolorede motiver som blev påklæbet og overtrukket med lak. Produkterne blev kun mærket med fabriksnavn, så det lader sig kun i sjældne tilfælde afgøre, hvilken maler der har stået for decorationen, men den kendsgerning, at flere af de større tyske malere fik deres uddannelse hos Stobwasser, vidner om at uddannelsen lå på et ganske højt niveau.

Holm giftede sig i 1802 i Berlin med en datter af en artilleriunderofficer og deres første barn, Heinrich Gustav Ferdinand Holm (opkaldt efter en af Stobwassers sønner), blev født i 1803. Yderligere to børn fulgte i 1806 og 1807, men begge døde i spæd alder.

Da Jens Holms moder døde i København i 1816 (faderen var død allerede i 1800) og efterlod sig en pæn lille formue, brød familien op fra Berlin og bosatte sig i København. Her benyttede Jens Holm de første år til at oplære sønnen i kobberstikning og perspektivtegning og til at stifte bekendtskaber med en række etablerede kunstnere, først og fremmest kobberstikker O. O. Bagge (1780-1836), men også malerne C.W. Eckersberg (1783-1853) og J.P. Møl-

ler (1783-1854), dyrmaleren C.D. Gebauer (1777-1831), blomsterma-
lerne J.L. Camradt (1779-1849) og
J.L. Jensen (1800-1856) samt arki-
tekten G.F. Hetsch (1788-1854) og
flere andre. Gebauer og Camradt
hørte i øvrigt ligesom Holm til
herrnhuter-samfundet.

H.G.F. Holms tidligst daterede ar-
bejder stammer fra 1819.

Allerede på dette tidlige stadi-
um har hans tegninger de karakteristika,
som også kendetegner hans senere
billeder, dog endnu lidt umodne og
specielt perspektivet har voldt pro-
blemer.

Det er da også lidt af en tilsnigel-
se, når samtlige stik i »Sjællands
yndigste Egne« angives tegnet af
H.G.F. Holm (del. = delineavit) og
stukket af Jens Holm (sc. = sculp-
sit); faktisk skyldes i alt fald en del af
forlæggene, som er samlet sammen
i perioden 1819-25, Jens Holm,
ligesom det er en kendsgerning, at
H.G.F. Holm medvirkede i selve
stikningen.

Før »Sjællands yndigste Egne«
havde far og søn udgivet nogle serier
kobberstukne prospekter med kø-
benhavnske motiver, men et udtalt
behov for en ny dansk »voyage pitto-
resque« har sikkert været anlednin-
gen til, at de kastede sig ud i det
ambitiøse projekt. Ganske vist hav-
de kobberstikkeren S. H. Petersen
(1787-1860) i årene 1819-23 udgivet
en række prospekter under titlen
»Danske Egne«, fortrinsvis efter
forlæg af den tegneglade amatør,
fabriksinspektør O. J. Rawert (1786-
1851), men kvalitetsmæssigt langt
under Holms, så behovet var stadig
udtalt.

Holm hentede fortrinsvis sine
motiver fra de yndede udflugtsmål i
Nordsjælland og Københavns nær-
meste omegn. Når der kom nogle en-
kelte motiver med fra Sydsjælland
og vest for Roskilde, er det næppe
fordi Holm bevidst har opsøgt disse
steder, men snarere fordi han har
haft ærinde dér. Eksempelvis skyl-
des motiverne Herlufsholm og

Næstved, at han har besøgt kunst-
nerkollegaerne, tegnelærer H. P.
Topp og kobberstikker Niels Truslew
på Herlufsholm- og motivet af Vallø
er blevet til på samme rejse.

Prospekterne i »Sjællands yndig-
ste Egne«, såvel som H.G.F. Holms
senere talrige prospekter i tegning og
akvarel fra København og omegn,
hører hjemme i kategorien venduter,
d.v.s. topografisk korrekte land-
skabs- og bybilleder, hvor det i høje-
re grad er topografens end kunstne-
rens opfattelse af motivet, som kom-
mer til udtryk. Det er næsten for
pænt og idyllisk kan man synes. Sti-
len har Holm været fuldt fortrolig
med fra sit arbejde hos Stobwasser,
og han har formentlig også været
påvirket af malere som Johan Georg
Rosenberg og Fridrich August Ca-
lau, som var virksomme i Berlin.
Adskillige af Calaus berlinske pro-
spekter, som til forveksling kan ligne
Holms tidlige københavnske pro-
spekter, blev i øvrigt stukket i kobber
af den danskfødte kobberstikker
Peter Haas, der siden 1786 havde
sit virke i Berlin.

»Sjællands yndigste Egne« ud-
kom som nævnt i hæfter, blå eller
rosafarvede foldede papiromslag,
hvori prospekter og tekstblade var
indlagt løst. Omslagene er i dag
yderst sjældne, for de fleste eksem-
plarer er simpelthen blevet splittet
ad, og de enkelte prospekter er ble-
vet indrammet og ophængt som
vægprydelser; de var forsynede med
påtrykt titel og plads til at udfylde
hæftennummeret i hånden.

Aftrykningen af pladerne blev
formentlig foretaget af kobberstik-
ker O. O. Bagge, som var indehaver
af byens bedste kobbertrykkeri, ba-
seret på erfaringer, Bagge havde ind-
høstet under en længere udlandsrej-
se til Tyskland, Frankrig og England
i årene 1821-24.

Efter planen skulle der udkomme
et hæfte hver sjette uge. Helt over-
holdt blev det ikke, idet udgivelsen
forløb som følger:

Kobberstikker Jens Holms subscriptionsindbydelse fra den 1. december 1825.

Sjællands yndigste Egne.

Under denne Titel agter jeg at udgive et Antal, af min
Søn tro efter Naturen tegnede, og af mig kobberstukne
sjællandske Prospekter, i Hefter a 4 Blade i Dvært-
Format, med en kort oplysende Text i det danske og tydske
Eprog.

Flere Plader har jeg til dette Bieemed færdige, og
saasnart jeg ved et nogenlunde tilstrækkeligt Antal Sub-
skribenter seer mig istand til at dække de dermed forbundne
Omkostninger, skal Udgivelsen begynde.

Samlingen er foreløbig bestemt til 24 Blade eller 6
Hefter, som i sorte Aftryk vil for Subskribenteene koste
6 Rbd. og illum. 12 Rbd.

Subskribenterne erlægge Betalingen ved ethvert Hef-
tes Medtagelse med 1 Rbd. for et sort og 2 Rbd. for et
illumineret Exemplar.

Subskriptionen staaer aaben til dette Aars Udgang.
Saasnart 1ste Hefte er udfornmet, fortsættes Udgi-
velsen hved 6 Uger med et Hefte, saa at Samlingen kan
være sluttet i 9 Maanedere.

Da jeg har bestemt Prisen saa yderst billigt, som
muligt, og jeg kun ved et tilstrækkeligt Antal Sub-
skribenter seer mig istand til at fortsætte dette Arbeide,
saa nødsages jeg til at fastsætte Prisen for dem, som ikke
subskribere, til det Dobbelte.

Hvo som tager 6 Expl. paa eengang, erhølder det
7de gratis.

De, som ville undersætte dette mit Forehavende ved
Subskription, ville behøge at tegne sig hos Hr. Bog- og
Papirhandler Steen paa Borsen No. 2 og paa Sjørneret
af Pilestrædet og Sværtgaden No. 121 i Stuen, eller

hos Undertegneede i Borgergaden No. 141, paa hvilke Ste-
der Aftryk af 1ste Hefte ligge til Eftersej.

Udenbyes boende behøge at henvende dem alene til
Hr. Steen, som den, der venstabeligt har overtaget
Dplaget, Forhandlingen og Forsendelsen af dette Værk.

For at forebygge enhver Misforstaaelse, bemærkes
endnu, at disse sjællandske Prospekter ere de af mig tid-
ligere udgivne Prospekter af Kjøbenhavn aldeles uvedkom-
mende; men udgjøre hver for sig en særskilt Samling,
ligesom de og saavel i Format, som med Hensyn til Be-
handlingsmaaden og Prisen ere kjendelige forskjellige.

Kjøbenhavn, den 1ste December 1825.

J. Holm,
Maler og Kobberstikker.

Subskribentens Navne og Boepæl.	Exemplarer.	
	sorte.	illum.

Lyngby Kirke tegnet af Jens Holm. Et tilsvarende motiv, men koloreret, udførte Jens Holm i kobberstikker O.O. Bagges stambog, før Bagge i 1821 drog på sin udlandsrejse. Blandt andet disse tegninger dokumenterer, at Jens Holm har haft del i udførelsen af stikenes motiver, og at motiverne er samlet sammen flere år tidligere. Privateje.

1. hæfte (København set fra Frederiksberg, Helsingør, Fredensborg og Udkørslen fra Charlottenlund ved Grøndalshuset) udkom december 1825.
2. hæfte (Bellevue, Dronninggaard, Ewalds Høj og Ledreborg) udkom februar 1826.
3. hæfte (Herlufsholm, Frederiksberg Slot, Lyngby og Sorgenfri) udkom sommeren 1826.
4. hæfte (Christiansholm, Sophienholm, Raadvaddam og Ermelundshuset) udkom november 1826.
5. hæfte (Marienlyst, Næstved, Frederiksborg og Charlottenlund Slot) synes udkommet i begyndelsen af 1827.

Så standsede udgivelsen, uden at det 6. og sidste hæfte udkom. Årsagerne er ukendte, men tidsmæssigt falder det sammen med en række begivenheder: I februar 1827 blev H.G.F. Holm fader til et uægteskabeligt barn, og selv om han giftede sig med moderen et års tid senere, har hans letsindighed næppe været velset hos hans strengt religiøse forældre. Dernæst synes Jens Holm omkring samme tid at have været på et kortere eller længere ophold i Berlin (uden dog at opgive sin københavnske bopæl) og endelig: familieformuen »forsvandt« under ret dunkle omstændigheder.

Det kan i alt fald konstateres, at det tætte samarbejde mellem far og

søn ophørte ret brat, og fra den tid sank de begge ned i stadig dybere armod.

Vi ved ikke, hvor mange abonnenter, der tegnede sig til »Sjællands yndigste Egne«, men stort har tallet næppe været. S. H. Petersens værk »Danske Egne« fik henvend 100 abonnenter og han beretter selv, at »... naar jeg undtager Hans Majestæt, som sædvanlig kjøber 5-10 Exemplarer af mine Arbeider, saa er der kun 12, tildeels af vore første Mænd, der ved stadig Subskription bidrager hertil«.

Holms situation har næppe været meget anderledes. Af køberne kendes med sikkerhed kun nogle få: G.F. Hetsch, Niels Truslew, C.W.

Eckersberg (som var sparsommelig og købte ukolorerede eksemplarer) og endelig Den kongelige Porcelainsfabrik, som anvendte stikkene som forlæg til porcelænsdekorationer.

Stikkene var utvivlsomt populære, og adskillige af dem blev efterstukket af andre, gennemgående ret middelmådige, »kunstnere«. I »Dansk Penning-Magazin« fremkom således i 1834-35 otte efterstikninger af Andreas Lilienberg (1804-1844), i »Dansk Billed-Magazin« 1836 og »Rosenblade« 1837 tre efterstikninger af Rasmus Nicolai Nielsen (1807-1839) og til »Nyt Magazin for Natur- og Menneskekundskab« leverede Anders Hansen (1810-1879) fem efterstikninger.

Kunstneres ophavsret blev først indført ved en forordning i 1837 –

men på vilkår, som gjorde, at den reelt ikke blev praktiseret!

I 1838 udkom imidlertid en ny udgave med Holms egne stik og nu med yderligere tre motiver (Vallø, Jægersborg og Frederiksdal Mølle) som åbenbart har været færdige til det aldrig udgivne 6. hæfte. Det planlagte 24. motiv, som antagelig skulle have været Roskilde Domkirke, udkom aldrig. Det forekommer sandsynligt, at motivet fra Roskilde var planlagt at skulle se ud som vist på næste side.

De danske og tyske tekster blev optrykt uden ændringer, selv om der på visse punkter nok kunne have været behov for en ajourføring, og teksterne blev nu tillige trykt på engelsk og fransk.

Denne udgave blev foranstaltet af forlæggeren og boghandleren Chri-

stian Steen (1786-1861), som også havde haft subscriptionsstegningen på den første udgave. Holm selv har næppe haft del i udgivelsen, idet alt taler for, at Christian Steen simpelt hen har købt eller overtaget kobberpladerne.

Samtlige stik fremkom endnu engang i en »3. udgave« som billedbilag til Erich Chr. Monraths »Magazin for Ungdommen« 1839-40 (5 stk.) og dets fortsættelse »Cosmorama« 1840-43 (18 stk.). Forlægger var igen Christian Steen.

To af stikkene fremkom i en »4. udgave« som billedbilag til »Nyt Magazin for Natur og Menneskekundskab« 1848.

Efterstikningerne hørte dog ikke op: 11 af motiverne fremkom i »Nordisk Penning Magazin« 1850, udført anonymt i meget middelmå-

»Sjællands yndigste Egne«s smukke håndkolorerede kobberstik af Lyngby Kirke – udgivet i 1826.

Denne akvarel (eller en tegning med tilsvarende motiv) af Roskilde Domkirke, udført af H.G.F. Holm, skulle antagelig have været forlæggert til det 24. prospekt – som aldrig udkom. Privateje.

dige xylografer, og en del af motiverne udkom i litografi fra Em. Bærentzen, dog i en kvalitet som lå langt fra det, den ellers velrenommerede anstalt kunne frembringe.

I vor egen tid, hvor moderne teknik på anderledes vis har muliggjort nøjagtige reproduktioner, er 1838-udgaven blevet udsendt i en nydelig udgave af Forlaget Trajan i 1968, ligesom flere af prospekterne er blevet reproduceret enkeltvis til forskellige lejligheder.

Jeg bliver ofte spurgt, om man kan se forskel på udgaverne. Svaret er ja. 1. udgaven er trykt på ret kraf-

tigt papir med lidt ru overflade. 2. udgaven er på lidt tyndere og glattere papir, medens 3. (og 4.) udgaven er i svagere tryk på grund af pladernes nedslidning og som regel med afsmitning af tekstsider, som de har været indsat blandt. Koloreringen er straks vanskeligere: en del af oplaget af 1. udgaven var koloreret ved udgivelsen, og i så fald af Holm selv. Senere udgaver har Holm næppe koloreret, skønt det må siges, at 1838-udgaven sædvanligvis optræder i en ganske smuk kolorering, der dog ikke kan hamle op med Holms. Derimod er mange oprindelig uko-

lorerede stik i tidens løb blevet koloreret med større eller mindre held af forskellige amatører.

Holm selv fik næppe den store økonomiske gevinst af værket. I subscription kostede kolorerede eksemplarer 2 Rbd. hæftet = 48 skilling pr. blad. For den sum kunne man på den tid købe f.eks. 50 æg, 1 kg smør eller 3 kg saltet flæsk. Men i dag handles de kolorerede stik typisk til priser mellem 1.500 og 2.000 kr. pr. stk.

Det kunne man godt have undt Holm at opleve!

På strejftog med Vilhelm Petersen

Af Mona Faye

Hvis nogen skal udnævnes til de nordsjællandske fiskerlejers maler, så er det Vilhelm Petersen!

Takket være ham ved vi meget om, hvordan der så ud for 150 år siden på steder, som ingen andre malere har skildret.

Nordsjælland har været målet for mange kunstnere i årenes løb. I begyndelsen af forrige århundrede, i den såkaldte guldalder, fik malerne hurtigt øjnene op for de smukke og afvekslende landskaber, der fandtes og stadig findes i egnene nord for hovedstaden. Langs de levende hegn, på engene, i skovbrynet eller dybt inde i skovene, ved søbredden eller langs kysten – overalt færdedes de om sommeren med deres malerkasse og skitseblok i evig søgen efter nye motiver. På papiret, der blev fastgjort til indersiden af malerkassens opslåede låg, fæstnede de synsindtrykkene af et stykke dansk natur med de medbragte oliefarver. Til tider var det linierne i landskabet og de vide horisonter, der optog dem. Til andre tider var det blot små udsnit og hjørner af naturen.

Sommeren 1832 rejste Vilhelm Petersen som en af de første til Nordsjælland for at male. Han var en ung mand på 20 år, og var året forinden begyndt som elev på Kunstakademiet i København. Her havde han fået J.L. Lund og C.W. Eckersberg som lærere. Men skønt han blot havde modtaget undervisning i et år, måtte han hurtigt ud at male i naturen, hvis han skulle ud-danne sig til landskabsmaler.

Turen gik til Nødebo. Vi ved ikke hvorfor. Måske havde han familie, som boede dér, eller måske fandt han stedet smukt og tog ophold på kroen. I hvert fald kender vi et lille studie fra Nødebo dette år, som han bringer med sig hjem til København. Samme vinter udarbejdede han et større billede på grundlag heraf, og om foråret havde han den glæde at se det ophængt på den årlige udstil-

ling på Charlottenborg. I kataloget bærer billedet titlen »Udsigt fra den gamle Frederiksborgvej til Nødebo og Fredensborg«.

Billedet viser os Nødebo set fra Kildeportvej. Maleren har siddet ud for nr. 25. Det hus, man umiddelbart kan se til venstre, kaldtes »Kræmmerhuset«, og er forlængst nedrevet. Markvejen i forgrunden til højre fører ned til »Sognefogedgården«. Bag stengærdet ligger »Skallerødhuset«, Kildeportvej 21, og til højre herfor nr. 17. Bag træerne i Skallerødhusets have anes »Vingegården«.

I baggrunden yderst til venstre ligger Nødebo gamle skole, og længere mod højre ses et rødt teglstenstag og to udlænger. Det er præstens bolig. Herfra er der ikke langt til kroen, hvis tag anes bag præstegården. Til højre ligger den gamle klokkerbolig og Nødebo Kirke, som på den tid var hvidkalket. Blikket føres derfra ud over Esrum Sø til den modsatte bred. Her skimtes Fredensborg Slot, Skipperhuset og enkelte huse i Sørup. Billedet er en af de tidligste skildringer af et nordsjællandsk landskab.

Udsigt fra den gamle Frederiksborgvej til Nødebo og Fredensborg, 1833. Det er Vilhelm Petersens første større arbejde, og der kendes to små forarbejder med dette motiv fra 1832. Privateje.

I sommeren 1834 malede Vilhelm Petersen denne blegeplads ved Nødebo Kirke. I modsætning til dengang står kirken i dag helt blotlagt i røde mursten. Der er i øvrigt tale om en studie til et stort maleri – udført samme år – som har været afbildet i »Folk og minder fra Nordsjælland«s 1979-udgave. Privateje.

Vilhelm Petersen stammede fra København, hvor hans far var vognfabrikant i Bredgade. Tanken var, at han skulle uddanne sig, så han siden kunne hjælpe til i faderens firma. Imidlertid ønskede Vilhelm Petersen at blive landskabsmaler, og han fortsatte derfor på Kunstakademiet indtil 1838. Men de næste ti år må han tilsyneladende hjælpe faderen, dels i firmaet og dels med at opfostre sine halvsøskende. Og først i 1850 til 1852 får han mulighed for at tage på den obligatoriske rejse til Italien, som almindeligvis dannede afslutningen på uddannelsen til maler. I årene inden havde han dog fået skaffet sig tid til at male landskaber fra Fyn og Nordsjælland samt byprospekter fra København.

Som sagt besøgte Vilhelm Petersen første gang Nødebo i 1832. Det skulle ikke blive den sidste. To år senere var han igen at finde her. En varm sommerdag, den 17. juli 1834, stillede han sig op ved Holtet og så

over mod Nødebo Kirke. Malerisk var synet, og det fik ham til at give sig i kast med en studie. Den hvidkalkede kirke ses omgivet af store træer. En staldlænge til arbejdsmand Alfred Jensens hus ligger for-

an kirken og vaskeriet, hvor en stige står op mod taget, ses til højre. Her vaskede og blegede man tøj for københavnernes, noget som mange hjem i Nødebo var beskæftiget med, ligesom det var tilfældet i Sørup på den anden side af Esrum Sø. Når turen hver 14. dag gik til hovedstaden blev et vognlæs tøj afleveret, og et nyt bragt med tilbage. På blegedammen er en kone i færd med at lægge lagner ud til blegning.

Sandsynligvis begyndte Vilhelm Petersen at male på en stor komposition med samme motiv i løbet af vinteren. Der kendes i dag hele to store billeder med samme motiv, men ingen af dem er signerede eller daterede. Det ene blev udstillet på Charlottenborg i 1835. På de store billeder har Vilhelm Petersen tilføjet en kvinde, der med et lille barn ved hånden står og betragter konen, der lægger sengetøjet ud. Ellers ser man til venstre for kirken »Bigums« hus ved Nødebovej. Nord for kirken ligger tre huse på rad og række på den nuværende Sportsvej, og på toppen af bakken skimtes det røde tegtag på præstegården, kaldet Bakkegården. For foden af bakken ned mod Esrum Sø ligger et undseeligt bon-

Tibberup Mølle som den tog sig ud, højt liggende på sin bakke en dejlig eftermiddag i august 1854. Helsingør Kommunes Museer, Marienlyst Slot.

Kysten mellem Humlebæk og Espergærde. Billedet er malet omkring 1854, nogenlunde fra det sted, hvor Louisiana ligger i dag. Privateje.

dehus »Sofienberg« med rafter hvilende mod stråtaget for at holde på det i stormvejr. Foran huset aner man en fiskedam, hvor der sikkert har gået brasen, som var populær på de tider. Huset brændte i 1915 samtidig med Nødebo Kro. Vestenvinden var kraftig, og trods den store afstand fængede en gnist i stråtaget. Brandsprøjten var så ældgammel og dens slanger så revnede, at det hele endte med, at både kro og sprøjte gik op i luerne – og altså også det lille fiskerhus. Godt, at vi har Vilhelm Petersens malerier.

Nødebo var det første sted i Nordsjælland, som Petersen slog sig ned i for at male, men det vedblev ikke med at være det eneste sted. Omkring 1836 besøgte han fiskerlejet Sletten ude ved Øresundskysten. Tilsyneladende var han den første

maler herhjemme, som blev draget af de små fiskerlejer. Her fandt han husly blandt fiskerne. Det gav ham lejlighed til at følge det skiftende lys og vejrlig over havet, som ingen rigtig havde skildret før ham. Fra Sletten maler han et par store billeder med samme motiv, og det gentager han i et vinterbillede fra 1840.

På billedet ser man en gruppe på fem-seks fiskerhuse ligge helt ud til vandet. Lige foran husene er der en lille skrænt, der bliver beskyttet af et bolværk og raftehegn. Man skulle tro, at husene let ville kunne blive havets bytte, hvis en vinterstorm fra øst rejste bølgerne på Sundet. Og med vinden fra øst må det have været isnende koldt i de små stuer om vinteren, da kakkellovnen ved sådanne lejligheder næppe har været til megen hjælp. Men typisk for Vilhelm Petersen viser havet på vinter-

billedet ingen tegn på oprør. Hos ham er havet altid stille og roligt, og derfor ser det også ganske ufarligt ud. Fiskerne omkring båden, der ligger ud for husene ved en lille hofde, også kaldet en vase, synes da heller ikke at tænke på, at det ofte kunne være både farligt, hårdt og slidsomt at fiske på havet.

Efter en rejse til Italien vendte Petersen tilbage til Nordsjælland, hvor han i de næste 25 år tilbragte hver sommer langs Øresundskysten eller Kattegatkysten. Han kunne som mange andre malere ikke leve af at male landskaber, og han måtte derfor ernære sig som tegnelærer i København om vinteren. I 1854, nærmere betegnet den 12. august, maler han et lille billede set mod syd neden for Tibberup Mølle. Billedet findes nu på Marienlyst Slot. Møllen ligger højt på bakken ud mod Sundet, og

Humblebæk Havn malet en varm sommerdag i begyndelsen af 1870'erne. Fiskerne synes lige at være hjemkommet fra morgens fangst ude på Øresund. Privateje.

den findes på mange af Petersens malerier. I forgrunden ser man Strandvejen, som dengang kun var et smalt hjulspor i sandet. Vejen føres over Søbækken på en lille træbro. Her passerer en kvinde på vejen, der fra broen strækker sig op over bakken ud mod kysten. Den højtliggende stubmølle havde i århundreder tjent som sømærke for skibene på Sundet. Man ved dog ikke med sikkerhed, hvornår den første stubmølle blev opført her. Antagelig skete det i sidste halvdel af 1600-tallet. Møllen på billedet blev i 1870 afløst af den nuværende mølle, som er af den skånske type. I begyndelsen af 1930'erne blev Strandvejen omlagt, så den nutildags føres bag om bakken. Siden er møllebakken blevet tæt bebygget med villaer.

Samme år malede Petersen et andet motiv antageligt nogle få hundrede meter sydligere. Her kikkede maleren mod nord, og Tibberup Mølle sammen med Espergærde ses da også i baggrunden af motivet. Det er set nogenlunde fra det sted, hvor Louisiana ligger i dag. Abeloneskoven strækker sig ned i dalsænkningen mod Humlebæk og den lille havn, der anes nede bag skrænterne. Her var det, at den unge Karl XII af Sverige den 6. august år 1700 landsatte sine tropper. Til trods for modstand fra det danske landeværn lykkedes det ham at få 14.000 mand ført i land ved Tibberup Mølle og opslået sin lejr dér. Få dage efter tvang englænderne og hollænderne os til fred, og det blev derefter en ren københavnerforlystelse at besø-

ge lejren, inden kongen drog hjem.

En solrig sommerdag omkring tyve år senere malede Vilhelm Petersen igen fra Humlebæk. Denne gang har han placeret sig på yderste læmole og set ind over havnen. Helt inde rejser der sig en græsklædt skråning, og over bakketoppen ses Humlebæk Kirke imellem træerne. Kirken blev indviet i 1868 på slutningen af året. Billedet er malet midt på dagen. Langs molen ligger der små joller og flere fiskerbåde, der er ved at blive afrigget og rengjort efter at have været på havet hele morgenen. En af bådene er således ved at få sejlene strøget. Hele sceneriet »flimrer« i solvarmen.

Imidlertid var det ikke blot lejerne syd for Helsingør, som Vilhelm Petersen besøgte igen og igen. Helle-

bæk og specielt Hornbæk blev også nogle af hans foretrukne mål. En gråvejrsdag, den 15. august 1856 gjorde han således holdt i Hellebæk for at male en studie fra stranden. På billedet ses til venstre strandbrinken med et par stråtækte fiskerhuse, hvoraf det forreste antagelig er fisker Riffs hus. Og skjult bagved bevoksningen aner man et rødt tegltag. Det er ikke klart, hvad det er for et hus, ligesom skorstenen på det andet hus tilsyneladende er placeret i den forkerte side. Hellebæk tiltrak ikke blot Vilhelm Petersen, men mange andre kunstnere. Andre guldaldermalere såsom P.C. Skovgaard og J. Roed slog sig ned omkring Hammermøllen og Bondedammen. I 1854 malte Roed således Riff stående i sin stue, og i 1855 og 1857 samt igen i 1859 rettede Skovgaard især blikket mod skovene og søerne ved Hellebæk.

Fra Hellebæk-Aalsgaarde førte Strandvejen videre nordpå mod Hornbæk. Forinden løb den igennem Hornbæk Plantage. Denne vej må Vilhelm Petersen have rejst mange gange. En af gangene i begyndelsen af 1870'erne har han i det mind-

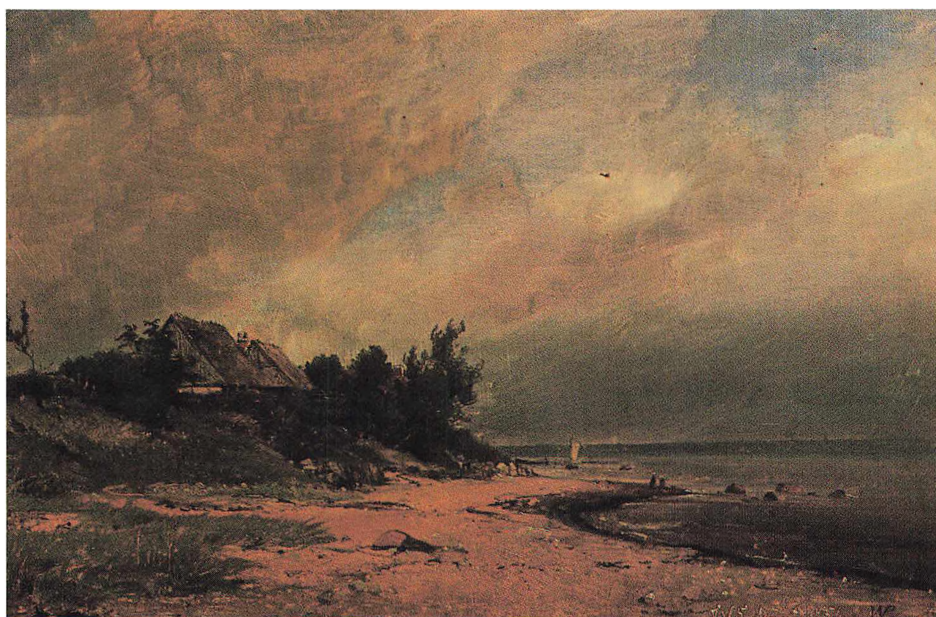
Strandvejen igennem Hornbæk Plantage. Billedet er antageligt malet omkring 1870. Privateje.

ste gjort holdt og sat sig i vejkanten med sin malerkasse. Stille og roligt har han kunnet sidde i skyggen af plantagens fyrre- og grantræer uden at blive forstyrret af biltrafikken, der i dag ustandseligt suser forbi. Af og til er stilheden blevet afbrudt af stemmer mellem træerne og lyden af et hestekøretøj, der er kommet rul-

lende hen ad den grusede vej. Måske har folk oppe fra vognen nysgerrigt hilst på den arbejdsomme maler. Da han så blev færdig, tilbagelagde han den sidste kvarte mil til Hornbæk, hvor han indlogerede sig på kroen.

Over fyrre år har vi glimtvis fulgt Vilhelm Petersen på hans malerture til Nordsjælland. Han døde i 1880, 68 år gammel. I begyndelsen af sin kunstneriske løbebane opholdt han sig mest ude ved havet. Få andre har skildret egnene omkring fiskerlejerne som han. Selv om han var landskabsmaler, holdt han af at kunne få vandet med på sine billeder. Han var dog ikke specielt optaget af fiskerne og deres liv. De og deres både indgik blot i billederne som staffage; de var med, fordi de hørte til som en del af naturen omkring lejerne. Kun lidt af landskabet forandredes i alle de år Vilhelm Petersen malede. Siden skulle forandringen ske med rivende hast. Det er imidlertid vor lykke, at vi i dag kan se, hvordan Nordsjælland tog sig ud for mere end hundrede år siden, blandt andet takket være Vilhelm Petersen.

Stranden ved Hellebæk malet en gråvejrsdag i 1856. Det første hus er formodentlig fisker Riffs hus. Helsingør Kommunes Museer, Marienlyst Slot.

»Mit navn er Thomsen«

Af Godfred Hartmann

Den depressive tegner og maler Fritz Jürgensen fandt ro i Nødebos fri natur.

Han var en selvoptaget tragisk skikkelse med sine rødder solidt plantet i dansk lune, og hans små harmløse tegninger og tekster bliver der hæget om i mange hjem.

Igennem breve og dagbøger får vi indblik i hans skiftende sindsstemninger.

„Mit Navn er Thomsen...“

Nødebo den 4. juni 1857.

»Naar jeg skulde fortælle Dem Begivenheder herudefra, saa vilde jeg komme i Forlegenhed; det er netop det Heldige, at der Intet er hændt; thi at den blissede Ko har kælvet, at Kalven i Forgaars blev slagtet, at Ræven tog en And fra Naboen, og at Forstraadens Vogn er blevet lakeret, det er vel Begivenheder, som kunde give Egnens Folk nok at tænke paa, men som i Kjøbenhavn ikke vilde optræde med den Vigtighed eller vække den Opmærksomhed, som de her fortjente.

Og nu: Farvel! Sværm og vær glad!«.

Den eneste, der ikke var glad, var den mand, der skrev disse linjer til ungdomsvennen Fritz Ryder.

I sommeren 1857 var Fritz Jürgensen taget til Nødebo for at slikke sårene efter en langvarig depression. I hele sit korte liv var tungsindet hans tavse følgesvend, som han i perioder søgte at blive kvit med det gamle, velkendte middel: alkohol. »Rygtet fortæller, at jeg hvert Øjeblik var syg af for megen Drikken«.

Jo, de kender ham godt. Tegneren og urmageren Georg Urban Frederik Jürgensen – bedre kendt som Fritz Jürgensen – hvis tegninger og tekster er blevet folkeeje.

I ældre hjem var hans tegninger en lige så sikker bog i reolen som Dorés billedbibel. Den var altid parat til ungdommen, når herrerne tændte deres cigarer, og damernes strikkepinde knitrede ved aftenkaffen.

»Gudbevares, jeg bøjer mig for van Dyck, men Enhver har sine Fortrin«.

»De er dyrlæge ... Meget respektabelt ...«

Mon ikke der er mange, der kan hans små tekster uden ad?

Han blev født den 25. oktober 1818 i sjette Frederiks København. Borgerne slikkede deres sår efter de nætter, hvor englænderne i 1807 sendte deres brandbomber ind over byen, og statsbankerotten seks år efter fik selv det mest solide handelshus til at vakle.

Kun kunsten synes at trives. Oeh-lenschläger bliver professor i æstetik og lægger en lille alen både til sin berømmelse og til sin vækst,

så Christiane må flytte knapperne i professorens broderede vest. Fra Gammeltorv er en lille dreng på vej til Borgerdydsskolen i Klareboderne. Den rige hosekræmmer Kierkegaards søn gør gode fremskridt hos Rektor Nielsen. »Flink lille Dreng, den Søren – søn af Hosekræmmeren, De ved.«

Og i Kronprinsessegade banker en opløben og forskræmt dreng fra Odense på professor Weyses dør og han synger og danser til stor undren for byens mest indflydelsesrige mænd, og nede bag faderens bageri sidder Christen Købke og maler udsigten til Kastelvolden.

København er atter ved at finde sine ben. Inden for byens volde trives den danske guldalder. Handelen er på vej op. Eckersberg maler det velhavende borgerskab.

Da den rødhårede og fregnede Fritz kom til verden, kunne hofurmageren gnide sig veltilfreds i hænderne. Urdynastiet er sikret. Arvefølgen er i orden.

Miljøet er solidt borgerligt og næppe uden velstand. Vi kender hjemmet fra kobbersmedens stuer i »Genboerne«: »Gaasesteg – Ma-

hogniebord – Sølv Lysestager«. Rummelige stuer, der er rammen om regelmæssig selskabelighed. Værten er en velrenommeret mand, der passer sin virksomhed til glæde for byens borgere. Kun en gang om ugen haster han af sted for at trække urene op på slottet og stille dem der vinder og dem der taber.

De kom der alle. Fritz har kendt dem og giver dem videre til os i små tegninger. Kammerråden, assessor Mikkelsen, kancelliråden, der mener »at i denne Sag kan der jo siges baa-de pro et contra«, hr. Flaumann der tænker på, hvad han kunne have svaret og hr. Bark der »fra nu af beslutter at leve et mere exemplarisk Liv«.

Alt tegner lyst og lykkeligt i det velstående borgerhjem.

Fremtiden venter kun på Fritz.

Hofurmageren kom til at vente forgæves. Med ulyst går Fritz hver morgen til skole. »Taabelige Dreng, ligger Rom i Vestindien? Rom er jo Hovedstaden i Italien og Pavernes

Selvportræt. Frederiksborgmuseet.

Residents«. – »Hvor har du det fra? Derfra: Imidlertid – naa. Imidlertid ...«.

Ikke nogen helt almindelig skoledreng. Allerede fra barndommen har han afluret pudsighederne i det borgerlige miljø og gengivet dem

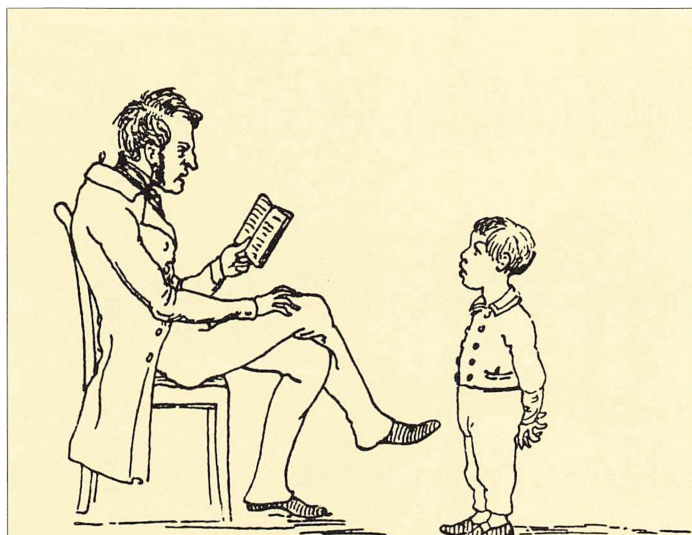
i streg og tekster – en uadskillelig samhörighed, hvor replikkerne er blevet en del af den danske ord-sprogsskat.

At komme i urmagerlære har næppe moret ham. Da han kom til Le Locle i Schweiz, havde han aldrig oplevet noget så kedeligt. Det småborgerlige miljø gav ham hjemve, og hjemveen pustedede til den gryende melankoli. Han længtes efter sin forlovede, kusinen Lise. Tungsindighedens orm har allerede fra ungdommen gnavet i hans syge sind.

Han vil hjem – ikke for at reparere ure, men hjem for at male. Det var drømmen i hans liv, som aldrig rigtigt gik i opfyldelse.

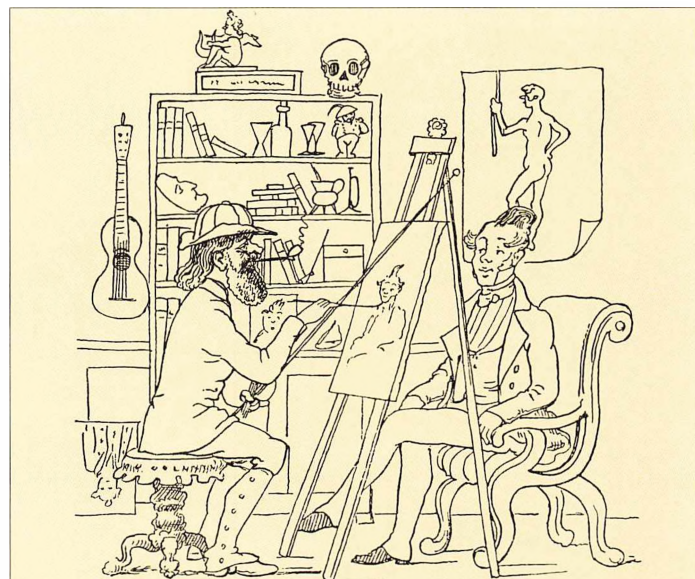
Vennen maleren Jørgen Roed opmuntrede ham, selv om han inderst inde vidste, at talentet ikke slog til. Men urmageren ved, at det haster: »Jeg maa fange den Solstraale, som jeg maa naa, inden Himlen ganske overtrækkes«, og senere skriver han i sin dagbog: »Jeg har indgaaet en

– »Taabelige Dreng! ligger Rom i Vestindien? Rom er jo Hovedstaden i Italien og Pavernes Residents«.

*Taabelige Dreng! ligger Rom i Vestindien?
Rom er jo Hovedstaden i Italien og Pavernes
Residents.*

– »Gud bevare's, jeg bøjer mig for Vandyck, men Enhver har sine Fortrin«.

*– »Gud bevare's, jeg bøjer mig for Vandyck,
men Enhver har sine Fortrin.«*

Akkord med Vorherre, at Han skal lade mig male et eneste Billede saa godt, at det kan vidne om, at jeg er berettiget til at male, og jeg ikke har handlet som et af hine Jordens Afskum, som man kalder Dilettanter. Jeg tror paa denne Akkord, og naar Betingelserne er opfyldt, saa lægger jeg mig roligt til at dø«.

Var det drømmen om det uforløste – det maleri han aldrig rigtig fik malet – der skabte hans langvarige depressioner? Det gik skævt for ham. Lise dør efter kun et års ægteskab og efterlader ham alene med en spæd datter. »Ja, jeg gaar i en Taage, kan Intet indse, Intet bestille, og dog føler jeg, at det er nødvendigt at handle. Hvorfor er jeg ikke som de andre? Hvorfor er jeg ikke glad? Vejen ligger dog aaben«.

Navlebeskuende kredser han om sin egen sorg og sin egen tilstand. Flasken er inden for rækkevidde. Fritz Jürgensen blev fuld af en halv flaske bayersk øl.

»Graven, min Ven, er min eneste Trøst«.

I 1852 lod han sig indlægge hos professor Trier på Frederiks Hospital. En regulær afvænningskur, der strakte sig over tre måneder. Altid drømmer han om at male bare ét billede, så han kan gifte sig med Jette Funch, en veninde af hans livsglade søster, som med sit muntre sind var hans modsætning og fik ham til at lukke sig mere og mere inde i sig selv.

Som mange manio-depressive er han aldrig i ro. Han rejser til Schweiz for at male, men længes efter den danske landlige idyl.

Han fandt den ikke hos vennen digteren H.V. Kaalund i Nordsjælland, som slet ikke forstod ham. Men han fandt den i Nødebo. Roligt og afdæmpet skriver han til sin søster:

»Kjære Søster, Jeg maa beskrive dig Stedet, hvor jeg boer, det søger sin Lige med Hensyn til Beliggenhed;

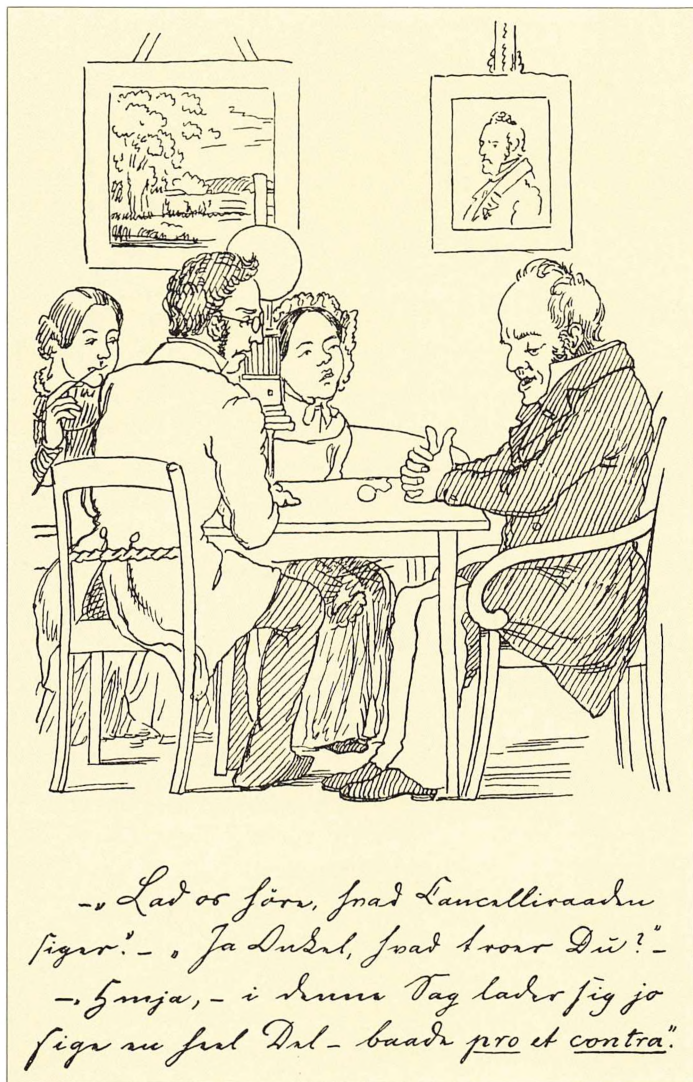
der løber en lille Emdrupvej op til Gaarden. Mine Værelser ere ud til Gavlen, der vender mod Søen og Fredensborg paa den anden Side; tilvenstre ligger enkelte Gaarde, til højre Nøddebo og den lille Kirke, halvt skjult af en Bakke; men tilhøjre ses taget af Bavnebjerggaarden. Bagved ligger en betydelig »Samling af Træer«; bag Kirken ses det saakaldte Nøddeboholdt. Selve Værelserne ere nette og muntre og Haven stor nok til at spadsere i. Jeg har ikke set andre af Nøddeboerne – eller som jeg vil kalde dem: Nøddeknækerne – end Niensens og Postmanden, som ellers er Postkone, men paa Grund af Barsel eller anden Sygdom er blevet Postmand«.

Han gør den opdagelse, at den nordsjællandske natur i kortere tidsrum løfter ham ud af de depressioner, som han kun alt for villigt betror sine dagbøger, og han glæder sig over at have »fundet, at det er en dobbelt Nydelse at sidde i den frie

„Gute Bataillon – Holdt!“

– »Hele Bataillon – Holdt!«.

— »Lad os høre, hvad Cancelliraaden siger!« — »Ja Onkel, hvad troer Du?« — »Hmja, — i denne Sag lader sig jo sige en heel Del — baade *pro et contra*.«

- »Lad os høre, hvad Cancelliraaden siger«.
- »Ja Onkel, hvad troer Du?«.
- »Hmja, — i denne Sag lader sig jo sige en heel Del — baade *pro et contra*.«.

Natur med en god Bog for sig. Og man læser her med mere Udbytte, thi i Kjøbenhavn veed man ikke, naar Døren vil gaa op og noget Ubehageligt træde ind, her er man bedre barrikaderet«.

»Om aftenen seilede Nielsen og jeg til Fredensborg, hvor vi hørte Gardens Musikkorps spille; thi uagtet han, som sagt, ikke bryder sig om det Skjønne, saa kunde jeg dog ikke faa ham bort fra Haven, saalænge der var Musik. Vi spiste i Fredensborg og seilede derpaa hjem i en Baad, fyldt med Bønder og Bønderpiger, fra hvilke der udgik en saadan Masse Vittigheder, at Baaden blev

lettere og løb forbi en anden der var gaaet forud. I Holtet var der Dands og jeg gik derfor lige hjem; men Nielsen der — som meldt — ikke bryder sig om Skjønhed, blev der dog en hel Times Tid for at se, om der ikke var smukke Piger fra Helsingør eller Fredensborg«.

Det er langt fra som maler, at Fritz Jürgensen vil leve i dansk kulturliv. Naive tegninger — små selvportrætter, oprindelig en harmløs underholdning for familie og venner, men med en livskraft, så hans tegninger og tekster er endt som et nationalt klenodie, der hæges om i danske familier generation efter generation.

Nei min Ven! Det er forgyvet at jeg søger Adspredelse. Sorger og Bekymringer af enhver Art høre til Dagens Orden og gjøre mig uskikket til at nyde Fornøjelser. Graven! min Ven, det er mit eneste Haab.

- »Nei min Ven! Det er forgyvet at jeg søger Adspredelse. Sorger og Bekymringer af enhver Art høre til Dagens Orden og gjøre mig uskikket til at nyde Fornøjelser. Graven! min Ven, det er mit eneste Haab«.

Måske er det ikke alle, der har sans for hans stilfærdige humor, altid blottet for politisk sigte, men dog med et godt øje til det omsiggribende embedsvælde. En selvoptaget tragisk skikkelse med sine rødder dybt plantet i dansk lune.

Skade at han aldrig fik malet mere end et par enkelte billeder. Jørgen Roed havde nok ret. Talentet slog ikke til.

Den 26. marts blev hans død annonceret i Berlingske Tidende. 44 år — det var alt — og den 28. marts blev han begravet paa Assistens Kirkegård.

Han fødtes til at være urmager. Og døde som urmager.

Spisevaner og egnsretter i Nordsjælland

Af Ronald Larsen

Som bekendt er dagligdagens måltider og restaurationernes menukort langt mere varierede i dag end tidligere.

Historien fortælles her af direktør Ronald Larsen – tidligere blandt andet inspektør på Helsingør-Helsingborg færgerne og ejer af Hotel Store Kro i Fredensborg – og måske den person i Danmark, der har oplevet mest indenfor sit fag.

Alle lande har deres egne spisevaner, alt efter beliggenhed, fauna, flora, klima – og i mange tilfælde også bestemt af den religion, der er gældende i de pågældende områder.

Men også indenfor et samfund har de forskellige egne og landsdele forskellige spisevaner, der stammer fra gammel tid. Det skyldes naturligvis beliggenheden, for er stedet

placeret ved vandet, hvor der er muligheder for fiskeri, så er fisk højt prioriteret som livretter og festmad. Men ligger man langt inde i landet, hvor det er svært at få frisk fisk, så var det grisen, der måtte lægge krop til de lækkerier, man lavede til højtiderne og andre festlige lejligheder. Her fandtes ganske vist også fisk på menukortet de store dage, men så

var det konserveret fisk, og det var i de gode gamle dage saltet sild eller klipfisk, for andre konserveringsmetoder kendte man ikke. Fisk kunne godt ryges, men holdbarheden var mere begrænset, hvorimod skinke og røget flæsk fra julegrisen kunne holde hele vinteren. Men også det, man kan kalde »vanespisning«, skyldes egnsretterne, for selv om spisevanerne ændrer sig med alderen, så er det alligevel sådan, at det meste af det man lærte at spise som barn, det spiser man også som voksen.

Selv om Danmark kun er et lille land, har vi mange dialekter – Jylland har fra nord til syd flere, der er ret så forskellige, og især det sønderjyske afviger meget, for der er mange tyske ord kommet ind i sproget. Fynboerne er kendt for deres syngende sprog, og sjællænderne har også deres egen dialekt, der klart fortæller, hvorfra de kommer.

Men på grund af, at centralskolerne har afløst de små, stråtækte landsbyskoler samt ikke mindst radio og fjernsyn, så vil dialekterne nok i løbet af nogle generationer forsvinde helt ud af det danske sprog.

Således er det også gået med de fleste egnsretter. Forbindelserne mellem amter og sogne er blevet bedre og hurtigere, og mulighederne for at vælge og vrage er blevet større, så udvalget af råvarer er blevet mangedoblet.

Desuden er befolkningen ikke mere bundet så stærkt til deres hjemstavn som tidligere.

Men lad os kigge lidt på, hvordan vore oldeforældre havde det her i Nordsjælland – deres arbejdsdag og hvad de fik at spise til hverdag, når de festede og i højtiderne.

Nordsjælland er jo omkranset af vand, mod øst Øresund, mod nord Kattégat og mod vest Roskilde Fjord, og desuden er området spækket med store og små indsøer og vandløb.

Nemt er det ikke at skulle illustrere en artikel som denne. Kun yderst sjældent hentede malerne deres motiver fra den helt almindelige befolknings måltider. Og når det endelig skete, var det mere i Italien end i Danmark.

De fem billeder er derfor samtidig en så godt som komplet samling af de danske måltids-scener, der hænger rundt omkring på danske kunstmuseer.

Maleri af
Viggo Johansen:
Et måltid, 1877.
Den Hirschsprungske
Samling.

Maleri af P.C. Skovgaard: Moderens stue i Vejby, 1843. Statens Museum for Kunst.

Det er ikke noget stort område, men alligevel var spisevaner og egnsretter forskellige. De egne, der lå tæt ved havet eller et andet fiskevand, havde frisk fisk på menuen så ofte det var muligt, og det var både til daglig og til fest. Men de der lå inde i landet havde, med datidens hurtigste transportmiddel, hestevognen, ikke den mulighed, så deres fiskeretter bestod af saltet sild eller klipfisk. Den daglige kost bestod mest af grød og brød, fedt, saltede sild, og ind imellem saltet eller røget flæsk. Sød suppe og syltetøj afsluttede ofte måltidet.

Der hvor man ikke havde den friske fisk, der var det mest grisen, der måtte lægge krop til, når der skulle

laves festmad. Klipfisk og fårekød var typiske festretter, men det var for det meste kun de større gårde, der havde får.

Man spiste dengang flere måltider om dagen end nu, men det skyldtes den meget lange arbejdstid, især på landet. Man havde jo ingen maskiner – man såede med hånden, høstede med leen og tærskede med plejlen. Det var pigerne der malkede, og det var jo også håndarbejde, indtil man fik malkemaskinerne.

Arbejdsdagen begyndte kl. 4 i stalden – man fodrede, muggede ud, striglede hestene, drev kreaturerne på græs alt efter årstiden, og pigerne malkede, skrubbede og gjorde rent. Det tog et par timer, og så først var

det tid til *davre*, og det var et stort morgenmåltid.

Groft rugbrød, bagt i egen muret ovn, grød – og det kunne være byggrød, eller sødgrød eller havregrød – eller man fik øllebrød, mælkegrød eller noget i den retning – kogte sild eller spegesild, taget lige fra tønden var også morgenmad, og så kunne man afslutte davren med syltetøj, som naturligvis var hjemmelavet af egen avl fra køkkenhaven. Det var ikke ualmindeligt, at husbond og karlene fik en dram eller to at styrke sig på, men det var ikke noget pigerne drak.

Næste måltid var *middagsmaden* kl. 12, og der bød man så igen på grød, foruden brød, fedt eller smør.

Hvis der var perioder, hvor der var mere mælk end til det daglige forbrug, så kærnedede man smør af over-skudsmælken, og så kom der også smør på bordet. Desuden pølse og ost – alt hjemmelavet – og så eventuelt rester fra davren, for intet måtte gå til spilde. Husbond og karlene tog sig derefter en middagsøvn på en times tid, men pigerne sov ikke til middag, det må man have ment, at de ikke behøvede.

Så tilbage til arbejdet til kl. 16, hvor man spiste igen, og det måltid kaldte man *mellemmad*, og det var som regel kun et par rundtenommer brød med ost eller syltetøj.

Det var ikke fyraften endnu, men omkring kl. 19 sluttede arbejdsdagen almindeligvis, dog ikke i høsten – hvis vejret var gunstigt, så arbejdede man lige til man ikke kunne se mere. For kom der en regnperiode, kunne det blive dyrt for bonden –

Maleri af Hans Smidth: Scene fra Steen Steensen Blicher: E. Bindstouw, 1898. Den Hirschsprungske Samling.

det tog jo længere tid at meje en mark med le, end det gør med en mejetærsker i dag.

Sådanne høstdage startede man

også tidligere end kl. 4, og i andre travle perioder måtte man meget tidligt ud af fjerene. Hvis det havde været vindstille i lang tid, så man ikke kunne komme til mølle og det så begyndte at blæse, så var der valfart til møllen, og var man ikke blandt de første, så endte man langt bag i en kø af ventende bønder, der alle trængte til at få kornet malet, så de kunne få beholdningerne af mel, gryn og kraftfoder suppleret op. Man måtte så fordrive ventetiden på møllekroen med kortspil, en dram eller en kaffepunch. Men det gik ud over arbejdstiden, og det var man som regel ikke glad for. Men det var kromanden til gengæld for sådanne dage efter en vindstille periode.

Dagens sidste måltid, *nadveren*, var også et stort traktement. Igen grød, brød, fedt eller smør, sild, pølse, æggekage, men kun et stykke flæsk pr. mand, mælkegrød eller mælkebrød med varm mælk og her til hjemmebrygget øl og ofte en snaps eller to til mændene.

Når der skulle festes og i højtiderne og ved begravelser, kom lækkerierne på menukortet. Man hentede den røgede skinke ned fra loftet og fandt et godt stykke sul i saltekarret – eller

Maleri af L.A. Ring: Julebesøg, 1882. Den Hirschsprungske Samling.

hentede klipfisken ud fra fadeburet, for klipfisk var en yndet ret til fester, som blev spist med sennep og smør.

Man spiste også grød til fester, men det var mest risengrød, som man dryssede sukker og kanel på og lavede i midten et stort smørhul af det hjemmekærnede. Man pyntede somme tider risengrøden ved at drysse rosiner eller korender ovenpå, når det skulle være særligt fint. Æbleskiver var også en populær ret til fester og i julen, og man bagte mange, så der var nok helt frem til helligtrekongersdag, hvor julehøjtidens officielt sluttede.

Man forstår, at madmoderen på en gård har haft meget arbejde hver dag året rundt, når alt skulle være hjemmelavet, og intet måtte gå til

spilde. I de perioder, hvor der var mere mælk end til dagligt forbrug, skulle der laves ost eller kærnes smør, det var de eneste konserveringsmåder man kendte, og kunne man ikke i mælkefattige tider spise sig igennem osten og smørret, så solgte man det til sin købmand.

Spisevanerne ændrer sig hele tiden noget fra generation til generation, og det er vel godt og også naturligt. Dels belæres vi af de mange sundhedsapostle, der fortæller os hvad der er sundt og hvad der er usundt, og da den slanke linie blev in, var det for mange nødvendigt at lægge kostvanerne helt om. De gode rejsemuligheder til fremmede lande, hvor vi fik lejlighed til at smage fremmed

mad, har også gjort sit. Desuden er der også de senere år kommet mange nye grøntsager og frugter, vi ikke kendte tidligere, og mange af disse har vi med glæde taget med i vore spiseprogrammer.

Men alle de nye ting har ikke fortrængt vore gode gamle danske retter. Jeg tror, at mange, når de er kommet hjem fra ferie og den fremmede mad, glæder sig til igen at spise retter som frikadeller, hakkebøf, de gule ærter og mange andre traditionelle gode danske retter.

Jeg mener ikke, man kan diskutere smag og behag, hvad angår kosten, med andre mennesker. Vi er individualister på det område, og det synes jeg også, vi skal have lov til at være.

Maleri af Fritz Syberg: Ved nadverbordet, 1893-95. Faaborg Museum.

Fredensborgvejen er netop blevet gjort helt færdig

Af Søren Widding

Der skulle gå 228 år, fra schweizeren Marmillod i 1765 færdiggjorde en detailplan for Runddelen og Slotsgade i Fredensborg, før planen for disse vejafsnit blev realiseret. Samtiden var begejstret for Marmillods forslag, men pengene manglede, og de blev først skaffet til veje af Bevaringsforeningen »Fredensborg«, hvis formand har skrevet denne artikel.

Natten til den 14. januar 1766 døde Frederik V i sin elskede Moltkes arme på Christiansborg Slot kun 42 år gammel, og sandt at sige led tvilingerne Danmark/Norge ikke

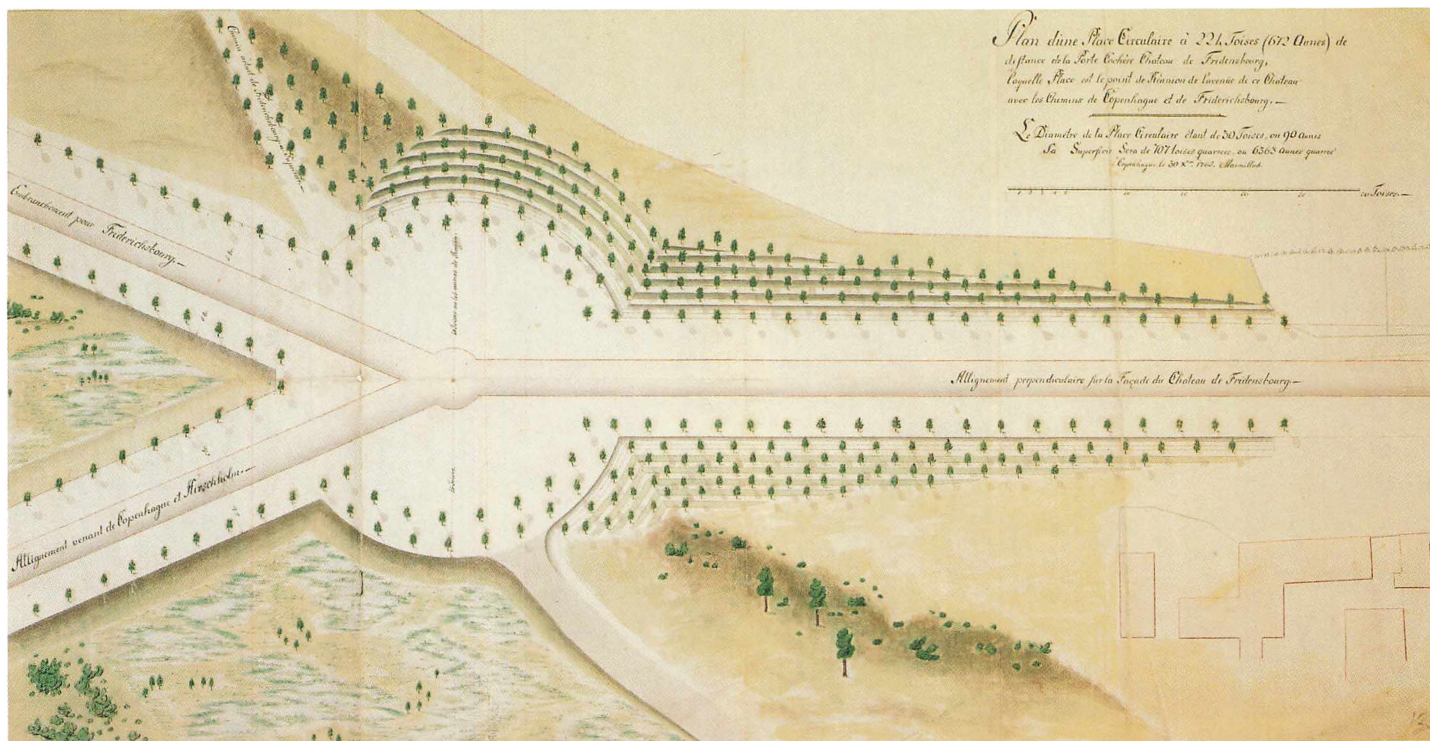
noget tab ved, at den af Guds nåde enevældige monark tog fast ophold i Roskilde, for Frederik V var – pænt sagt – ikke nogen betydelig personlighed.

Og dog var det en af de smukkeste epoker i Danmarks historie, som gik i graven med kongen. Landet havde i de 20 år (1746-1766), Frederik V formelt regerede, hævet sig fra at være en sekundær stat i Europa – jf. Molesworths beskrivelse af landet i slutningen af 1600-tallet – til at komme på højde med Europas førende nationer.

I hele kongens regeringstid havde Danmark været forskånet for krige, hvad der betød økonomisk fremgang. Frederiksstaden blev bygget med Amalienborg og de øvrige palæer. I 1748 åbnedes Det kgl. Teater og i 1754 Det kgl. danske Kunstakademi. Handlen – og da især storhandlen – blomstrede, og Asiatiske Kompagni hjemførte årligt varer for millioner af rigsdaler for at reeksportere 3/4 af ladningerne. Disse forhold og flere til fik den ellers så nøgterne Holberg til at skrive en epistel om Frederik V's »livsallige regimente«.

Nej, det var ikke kongen selv, som initierede noget, men »excellencer

Marmillods detailprojekt af 30. oktober 1765, der viser rotunden med ca. 100 m af de tilstødende veje. Ligesom kortet på næste side, er det en tuschtegning på pergament, farvelagt med akvarel. Rigsarkivet.

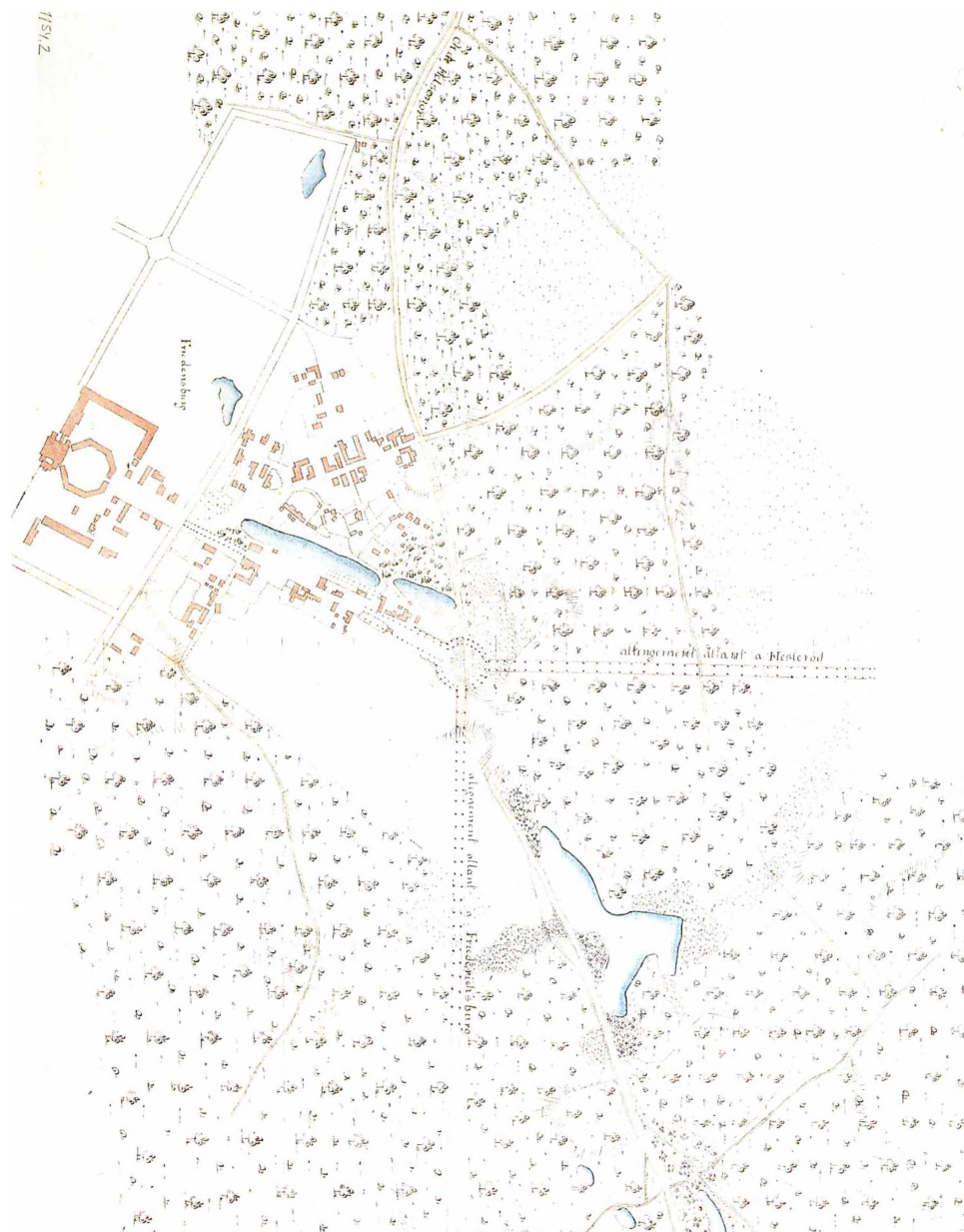
ne«: først og fremmest Bernstorff, Moltke og Schimmelmann, alle tyskere af nation, alle fyrstetjenere, loyale over for den fyrste, de tjente og det samfund, de administrerede. Men vigtigst af alt: de har tilsyneladende været enige om, hvilken politik – udøvet i kongens navn – der tjente Danmark bedst, og landet fik dermed i en 20-årig periode en stabil regering med en rolig udvikling, hvilket er så sjældent for dette kongerige.

Men hvad har alt dette med Nordsjælland at gøre? Jo, blandt de mange initiativer, »excellencerne« tog, er der to, som sjældent nævnes i historiebøgerne, men som stadig sætter deres tydelige spor i landsdelen.

Først: i 1763 indkaldtes fra Braunschweig forstmanden Johann Georg von Langen. Hans virkefelt blev primært krongodset i Nordsjælland, og hér indførte han planmæssig skovdrift, hvad der betød, at skovene blev bevaret. Han indførte også hidtil ukendte skovtræer i Danmark, såsom rødgran, ædelgran og lærk, og han fik pålæg om, til flådens fornyelse, at plante visse skovparter til med eg (flådeskovene), og endnu står der i Nødebo Holt nogle af de ædelgraner, von Langen lod plante, og i Sørup Hegn og navnlig i Gribskov vidner nogle gigantiske ege om de sidste rester af flådeskovene.

Dernæst: og det er det egentlige emne for denne artikel: i året 1761 besluttede kongen – læs excellencerne – at »såvel til agerdyrkningens, handelens og den indre samfærdsels fremme, som til bekvemmelighed for de rejsende, at lade anlægge nye hovedveje i alle landets provinser«.

Dette var uden tvivl en yderst påkrævet foranstaltning. Vejene var på det tidspunkt, hvis man overhovedet kunne tale om veje, elendige. Primært var der tale om nogle hjulspor, nødtørftigt istandsat af hovbønderne, men så godt som ufremkommelige for kørende trafik om

Marmillods skitseprojekt af 24. maj 1764, der viser linieføringen af Fredensborgvej fra det, der i dag er jernbaneoverskæringen på Kongevejen, til Fredensborg Slot. Rigsarkivet.

foråret og efteråret. En dagsrejses længde var – under gunstige forhold – på 8 mil (ca. 60 km), og når talen var om godstransport, regnede man med at kunne tilbagelægge 4 mil (ca. 30 km) pr. dag. Men i øvrigt var landværts varetransport over længere afstande en utopi, da transportomkostningerne hurtigt oversteg varernes værdi. Kort sagt: Danmark var, hvad angår infrastrukturen, et u-land.

Dette indså »excellencerne«, og for at råde bod herpå og for at føre

den kongelige beslutning af 1761 ud i livet, nedsattes i 1763 »Direktionen for de nye Vejanlæg«, og til stillingen som direktionens »Over-Wey-Inspecteur« indkaldtes schweizeren Jean Rodolph Francois Marmillod.

Marmillod (1720-1786) var født i landsbyen Rosinière, kanton Vaud, Schweiz, men uddannet i Frankrig på »Ecole des Ponts et Chaussées«, Paris, – tidens absolut førende læreanstalt for bro- og vejbyggere.

Det var den fra Frankrig indkaldte arkitekt, Nicolas-Henri Jardin,

Før (oktober 1991) -

- og efter (april 1993).

der henledte Bernstorffs opmærksomhed på Marmillod, og den 12. april 1764 ankom Marmillod sammen med to andre franske »sous ingenieurs« til Danmark, og de tog fat med en energi, der må undre.

Deres første opgave lød på anlægelse af en vej fra København via Sorgenfri og Hirshholm slotte til Fredensborg, og allerede den 24. maj 1764 godkendte kongen et skitseprojekt til vejføringen og den 30. oktober 1765 var detailprojekteringen færdig. Fredensborgvejen blev således den første danske landevej i moderne forstand.

Og hvad forstår man så ved en landevej i moderne forstand. Jo, man lavede først en egentlig dæmning til selve vejen, man gravede grøfter til afledning af vandet fra vejarealet, man lavede stenkister over alle vandløb, man lagde et paklag af sten i en fods dybde, og oven på paklaget lagde man skærver og grus - en slags macadamisering, alt i 9 alens bredde. På hver side af denne belægning blev der udlagt 6 alen bredde jordveje eller som de kaldtes »sommerveje« for den langsomt-kørende trafik, og til sidst sattes milestenene op.

Og hvem udførte så dette arbejde? Ja, hovbønderne var jo altid ved hånden, og de blev sat til at samle og køre sten til anlægget. For hver

favns længde - en favn lig 1,882 m - skulle der bruges 1/3 kubikfavns sten, svarende til 2,223 m³, så de gode bønder, der boede i sognene langs vejanlægget, har sikkert bandet dette nymodens anlæg og denne fremmedarbejder til Marmillod langt væk, når de om foråret og i såtiden skulle finde og læsse sten på deres ikke alt for solide vogne og lade deres vinterudhungrede heste

En af Marmillods stenkister under Fredensborgvejen - her den over Langstrup Å nord for Lønholt.

trække stenene til sommerens anlægsarbejder på Fredensborgvejen. Men man må i dag sige, at deres slid ikke var forgæves, vejen ligger der endnu, solidt og godt og i samme bredde, som Marmillod gav den for mere end 200 år siden.

Arbejdet på selve vejen blev udført af soldater. Normalt var der på den tid af året, hvor vejrliget tillod det, udkommanderet 300 mand og 12 underofficerer hertil, og det var jo i og for sig en meget fornuftig brug af en hær, der ikke havde været i krig i henved 50 år.

I 1775 var vejen færdig - og dog, helt færdig blev den først i det herrens år 1993.

Herom er at berette følgende: denne artikels forfatter er formand for Bevaringsforeningen »Fredensborg«. Han er født og opvokset i denne kgl. residensstad og har altid fundet, at Slotsgade var en underlig trist affære. Bebyggelsen og beplantningen langs gaden var sært uegal, og gaden begynder med en benzintank med flag, vimpler og himlens blålys, og slutter med et bræddeskur af et ishus. Gadens belægning var for fortovenes vedkommende primært de traditionelle betonfliser og vejarealet den traditionelle lappede asfalt. For ikke at tale om belysningen, der bestod af 20 delvis rustne, galvaniserede »Heil

Hitler-lamper«: ca. 8 m høje gittermaster, som på en opstrakt arm bar et neonrør.

Vejkrydset Hovedvej A 6/Konge-vejen/Slotsgade var – set ud fra et landskabsarkitektonisk synspunkt – en rædsel af et totalt uoverskueligt, lysreguleret kryds.

At tilkørslen til den kongelige residens, hvor så at sige alle officielle statsbesøg afvikles, så sådan ud, kunne Fredensborg by, Frederiksborg Amt, som ejede Slotsgade, og for den sags skyld også den danske stat ikke være bekendt. At den danske enevælde ikke ville have accepteret dette anlæg, heller ikke med dets nymodens trafikale hjælpemidler, var klart, for enevælden var trods alt – også i sine landskabsarkitektoniske tiltag – stor i slaget. Men hvordan enevælden ville have haft, at tilkørslen til Fredensborg Slot skulle have taget sig ud, det var det første spørgsmål, som rejste sig.

Men for at begynde ved begyndelsen af denne beretning om den endelige

Den 5. juni 1992 blev den »forældede« Slotsgade indviet af Regentparret, hvem projektet var tilegnet i anledning af deres sølvbryllup den 10. juni. Regentparret ankom standsmæssigt til indvielsen med seksspand.

færdiggørelse af Fredensborgvejen, da kan berettes:

På et bestyrelsesmøde i Bevaringsforeningen »Fredensborg« i juni 1989 foreslog formanden, at man burde gøre noget ved tingenes

triste tilstand i Slotsgade og omegn, og han fik bestyrelsens fulde tilslutning hertil.

Først rettedes der henvendelse til Fredensborg-Humblebæk Kommune. Jo, kommunen havde et projekt til Slotsgades forskønnelse fra 1978 liggende – der var dengang tale om, at kommunen skulle overtage gaden fra Frederiksborg Amt, og derfor havde mulighed for at få afleveret gaden i den tilstand, modtageren ønskede det. Forslaget faldt imidlertid, da amtet ikke ville betale, hvad forslaget kostede – og godt det samme, for det da foreliggende forslag til Slotsgades udformning lignede til forveksling tilkørslen til en S-togsstation i en københavnsk forstad – og det var ikke lige den udformning af gaden, vi havde tænkt os i »Bevaringsforeningen«.

En granskning af umiddelbar tilgængelig litteratur om, hvordan opkørslen til Fredensborg Slot skulle have taget sig ud i slottets første glansperiode under Frederik V og hans enkedronning Juliane Marie, gav intet resultat. Artiklens forfatter appellerede da i sin nød bl.a. til sin gode ven Gorm Tortzen, Fredens-

Dronningen blev ledsaget til festpladsen foran »Havremagasinet« af borgmester Sv.E. Christiansen (til højre) og formanden for Bevaringsforeningen »Fredensborg«, Søren Widding, der også er denne artikels forfatter (til venstre).

Ved indvielsen blev der danset ballet –

– der var taler og musik –

– og bagefter var der folkefest.

borg, og han gav nøglen: Rigsarkivet. Og der lå de, Marmillods detailtegninger, først registreret i årene 1980 til 1984, og de gav unægteligt sagen perspektiver.

Hvad ville være rigtigere end – på grundlag af Marmillods planer – at udforme indkørslen til Fredensborg by som en klassisk barok-rotunde med træer i koncentriske cirkler samt plante træer amfiteatralisk på vestsidens terrasser – og i et sådant anlæg kunne man indpasse en moderne rundkørsel – og så plante en alle fra rotunden til jernporten ved Fredensborg Slot.

Som nævnt ovenfor blev denne festlige afslutning af Fredensborgvejen aldrig fuldført. Vel godkendte

Frederik V den 30. oktober 1765 planen for rotunden, og han var så glad for den, at der straks blev udkommanderet soldater til at udhule den bakke, der lå, hvor nu Runddelen ligger, men den 18. december 1765 satte det ind med hård frost, så arbejdet måtte indstilles, og den 14. januar 1766 døde så Frederik V.

Hans enkedronning Juliane Marie fik derefter overladt Fredensborg Slot »ad dies vitae«, som det så smukt hed, men med den kedelige tilføjelse, at hun selv skulle bekoste alle udgifter vedrørende slottet og dets omgivelser, og hendes enkepension – eller som man sagde i de kredse: livgeding – rakte ikke til at staffere rotunde og gade, som oprindeligt

planlagt. Men tanken herom blev ikke opgivet af Juliane Marie, der også havde planer om yderligere landskabsarkitektoniske tiltag.

Forholdet var bl.a. det, at Marmillod fra Frankrig medbragte den klassiske barokke landskabsarkitektur, hvorefter veje skulle trækkes efter en lineal, og hvor det ikke kunne lade sig gøre, skulle der være et skarpt knæk på vejen og ikke en blød kurve. Marmillods første udkast til Fredensborgvejens linieføring gik derfor ud på, at vejen fra Hirshholm til Fredensborg skulle føres i en lige linie. Dette ville have indebåret, at vejen ville have ramt et punkt ved Præstemosen, hvorfra den skulle være ført som en bred

Den 5. juni 1992 plantede miljøminister Per Stig Møller det første træ til alleen i Slotsgade.

Træerne i Slotsgade syner ikke meget. Men vent blot 50 år eller så ... Samtlige fotografier: Kurt Hartmann, Fredensborg.

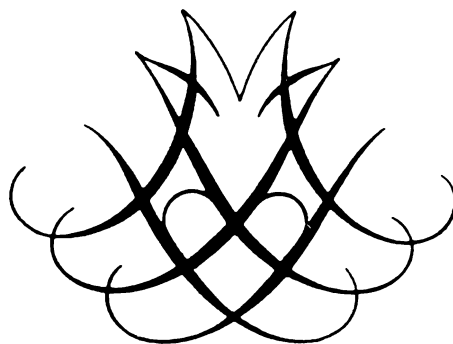

nordgående alle de sidste 3 km til Fredensborg Slot. Slottet ville dermed have fået en sydakse som pendant til den nordakse, som Kæmpealleen med sit forlængede udsyn endnu i dag udgør. Men kongen ønskede ikke denne løsning, da den ville forlænge vejen til hans elskede Fredensborg med 3-4 km, så vejen fik sin bløde kurve lidt nord for Vejenbrødkrydset. Men Marmillods pragtrotunde kom først over 200 år senere.

Og herom er at berette: da vi i Bevaringsforeningen »Fredensborg« i eftersommeren 1989 var blevet kendt med Marmillods detailplan for tilkørslen til Fredensborg Slot, fik vi den forelagt for regentparret, som tilkendegav en meget positiv holdning overfor en mulig realisering af planen. De fire involverede ejere af arealet, som planen omfattede: Vejdirektoratet, Slots- og Ejendomsstyrelsen, Frederiksborg Amt og Fredensborg-Humlebæk Kommune var også positivt stemt, bare det altså ikke kom til at koste dem noget.

Haveinspektør ved »De kgl. Slotte og Haver«, Ole Stattau, udarbejdede på grundlag af Marmillods projekt en opdateret plan for Slots-gade, i hvilken han ligesom trak slotsanlægget ud i Fredensborg by med lygter som dem, der allerede stod i den ydre slotsgård og en alle – af småbladet lind, forstår sig – plantet med den afstand Krieger i 1720 dekretede for alleerne i slotsparken: 10 danske alen, og så en belægning af gaden med naturmaterialer i det omfang, det kunne lade sig gøre.

Foreningens næstformand, arkitekt m.a.a. Peter L. Stephensen, udformede rotunden med pyramide og koncentriske cirkler af lamper og træer. Ud fra disse planer udregnede stadsingeniør Ralph Kapper, Fredensborg, og hans medarbejdere meget venligt for os, hvad denne herlighed ville komme til at koste – 9.200.000 kr. fortalte de os – og det uden moms.

Regentparrets monogram.
Bemærk hjertet i midten,
egenhændigt tegnet i sagens anledning
af
Hendes Majestæt.
Monogrammet er – forgyldt – indfældet
i hver enkelt af de 88 smedejernslygter,
der ingår i Slotsgade-anlægget.

Det tog tre år at få pengene samlet sammen. Ca. 800 firmaer og fonde blev bedt om et bidrag, og 53 reagerede positivt med bidrag fra 5.000 kr. til 500.000 kr., og også EF's fond til bevarelse af den europæiske kulturarv bidrog med 75.000 ECU (ca. 600.000 kr.). Også mere utraditionelle indsamlingsmetoder blev taget i brug. Så det lykkedes os altså i »Bevaringsforeningen« til sidst at komme igennem med projektet, bl.a. takket være en overordentlig velvilje fra Vejdirektoratet, Frederiksborg Amt, Fredensborg-Humlebæk Kommune og sidst, men absolut ikke mindst fra NESAs side.

Den 5. juni 1992 indviedes så hele herligheden med regentparret i spidsen, ballet, livgardens musikkorps, taler og asfaltbal. Det var ganske vist noget på forventet efterbevilling, for først i efteråret 1992 kom de sidste penge i hus, og først i efteråret 1993 blev hele herligheden færdig, så man nu bare skal vente på, at træerne bliver fuldkronede, og lamper og belægning patineret.

Sådan gik det altså for Marmillod og hans projekt. Først 228 år efter, at han daterede og signerede sin plan for tilkørslen til Fredensborg Slot, kan han nu fra sit fjerne Elysium se den realiseret.

Men tillad mig at slutte på lige så generelt plan, hvor jeg begyndte. Hvad skete der med denne artikels »helte«? Jo, excellencernes magt og indflydelse var endeligt forbi med Struensees magtovertagelse i 1770 – eller fire år efter Frederik V's død.

Og Marmillod – ja, han fik på 11 år projekteret og anlagt – foruden Fredensborgvejen – vejen København/Roskilde, Falkoner Alle, Jagtvejen og Vesterbrogade – alle veje, som fortsat eksisterer. En imponerende indsats, når henses til tidens primitive hjælpemidler, og at vejene blev anlagt, hvor ingen veje havde været før.

Men i 1775 blev han – med et moderne udtryk – mobbet ud af den danske centraladministration. Den har ofte haft en forkærlighed for middelmådighed og smålighed og ikke sans for fremsyn, fantasi og overblik. Med en årlig pension på 600 rigsdaler drog han tilbage til Frankrig, hvor han arbejdede på vejanlæg i provinsen. Han døde i Grenoble i 1786.

Hans kone, Henriette van Doccum, overlevede ham. Hun døde først i 1831, 83 år gammel. Hun var møllerdatter fra en af Mølleåens vandmøller. Han traf hende, da han førte Fredensborgvejen gennem Kgs. Lyngby (nu Lyngby Hovedgade) og byggede stenkisten over åen.

De veje, Marmillod anlagde, eksisterer alle endnu, de stenkister, han byggede, bærer stadig vejene og deres nu meget tungere trafik, og milestenene fortæller stadig, hvor langt der er til hovedstaden. Det eneste der manglede, var hans stort tænkte afslutning på hans opus 1: Fredensborgvejen – og denne mangel er nu afhjulpet.

Jacob Muus – en biskoppelig landsbypræst

Af Aage Erling Larsen

Jacob Muus, sognepræst og provst i Stenløse, er nok den eneste landsbypræst i Nordsjælland – sikkert også i hele Danmark – der er blevet ordineret under så usædvanlige omstændigheder. Og det kom til at sætte sit præg på den gamle landsbykirke.

Stenløse Kirke.

Under Den store nordiske Krig mod Sverige sluttede Rusland og Danmark alliance i 1716 med det formål at lave et fælles angreb på vor nabo ved en invasion i Skåne.

Der blev truffet store forberedelser med Sjælland som samlingsplads for tropperne, og da den russiske zar var øverstkommanderende, virkede det ikke unaturligt, at han kom til stede for at overvåge samordningen af de militære enheder.

Han gik i land ved Gedser, fortsatte over Nykøbing Falster og sejlede så fra Nordfalster til København, hvortil han kom den 16. juli 1716. Troppstyrkerne var i alt på 20-30.000 mand, og de ankom successivt over et par måneder.

Under sit ophold på Sjælland deltog Peter den Store i en mængde forskellige arrangementer, såsom middag på Frederiksberg Slot, parforcejagt i Dyrehaven, vandkarrusel i Rosenborg Have, og mest kendt er vel hans besøg og opstigning i Rundetårn.

En anden spændende historie er beretningen om en bispevielse.

På et eller andet tidspunkt ønskede Peter den Store at overvære,

hvordan man her i landet ordinerede en biskop – egentlig mærkeligt, når man tænker på hans i øvrigt ringe interesse for religiøse anliggender.

Hvad skulle man gøre? Alle disse høje gejstlige embeder var besat, så ingen bispevielse var forestående på det tidspunkt. Man fandt dog på råd, og en samtidig beretning giver denne fremstilling (her refereret fra Bache: Nordens Historie IV, 1881):

»Den 25. Oktober overværede Peter en Præstevielse i Frue Kirke. Han havde forlangt at se en Bispeordination, og Magister Jacob Muus, som skulde modtage den præstelige Indvielse ved denne Lejlighed, ordineredes da som en Bisp. Den Pragt og ydre Anstand, hvormed Biskop Worm traadte frem for Alteret, skal i høj Grad have vakt Peters Beundring, og end mere undrede han sig over, at Bispen kunde holde saa lang en Tale udenad. Da Præsterne lagde deres Hænder paa Magister Muus, traadte ogsaa Zaren til og lagde sin Haand paa ham, og da Magister Muus gik om og gav Præsterne Haanden, rakte Zaren ogsaa sin frem, men Muus gjorde et dybt Buk for ham«.

Det er sikkert den eneste danske landsbypræst, der er blevet ordineret på denne værdige og pompøse måde. Jacob Nielsen Muus (1691-1783) var altså kun 25 år, da dette skete, og hans præsteordination gjaldt embedet i Stenløse-Veksø i Nordsjælland. Her levede han resten af sine dage.

To dage efter begivenheden i Frue Kirke forlod zaren og hans følge København, altså den 27. oktober, uden at den påtænkte invasion blev til noget.

I Jacob Muus' tid skete der en mængde ting af blivende karakter i forbindelse med Stenløse Kirke. Det drejede sig om bygningsændringer, renovering og anskaffelser af kirkelige effekter.

Som eksempler kan anføres: bygning af trappehuset på tårnets nordre side (1737/38), om- eller nymaling af altertavlen (1747/48), nye hellige kar, nye alterstager og en ny klokke, der egentlig var tiltænkt Christiansborg Slotskirke.

Under sine bønner opdagede Muus, at en af fliserne ved alteret havde en mærkelig tegning, der kun-

ne ligne den korsfæstede Kristus. Den er hvid med sorte årer. Han fik tilladelse til, at den blev taget op, poleret og indsat i en ramme på fod, og den pryder den dag i dag alteret i kirken.

Oven over flisen er der en indskrift i en fantasifuld indramning, forfattet af Jacob Muus:

*JEG MARMORSTEN VED ALTER FOED
VAR LAGT TIL ZIIR OG BEDSTE,
DER PRÆSTEN HOLDT MIG ALT FOR GOED,
DA HAN BLEV VAER OG LÆSTE
DET BILLED, DER I MIG ER GROED
OM JESUM DEN KORSEFÆSTE,
HAN SAGDE: LILLE STEN, DU STOD
LANGT BEDRE HER AT SKIÆRME
HVER DEN, SAA HAARD I HIERTE-ROED
SIN JESUM MON FORGLEMME.*

Den lille lysekrone i nordre korsarm er skænket af Jacob Muus, og naturligvis har han fået indgraveret et vers i den, for han benyttede næsten enhver lejlighed til at omsætte sine tanker til poesi:

*Nu kommer Aftenen, bliv hos os, Kristus
Lad ikke dit Lys slukkes.
Hvad gavner en Lysestage? uden Ordets Lys
Henligger hele Kronen i evigt Mørke.*

I september 1747 udbrød der en omfattende brand i Stenløse, en brand der materielt var en katastrofe for landsbyen. Sådanne ildebrande var noget, man på daværende tidspunkt måtte være indstillet på i de danske landsbyer, hvor bebyggelsen var tæt og tagene stråtede, så selv en tilsyneladende ufarlig ildløs kunne få uoverskuelige følger.

Branden opstod midt på dagen og blev annonceret af kirkens klokke. I alt blev otte gårde og 18 huse og bygninger ødelagt.

Til minde om denne begivenhed blev der opsat en tavle, den såkaldte ildebrandstavle.

Dette særprægede mindesmærke er malet af Hans Nielsen fra Ganløse, og teksten under maleriet er selvfølgelig forfattet af Jacob Muus:

*Kom Steenløs Menighed, din Iils med Graad at skue!
Skion nu hvortil din synd og sikkerhed mon due!
Ach! see den Kircke Bye blev til et Brænde Baal,
da den advared nock, dog fyldte syndsens maal.
Aar sytten hundrede og syv til førre tyfve,
September nittende begyndte her at flyvve
Een graadig Meddags giest just midt i Byen om,
Til otte gaarde og til atten huuse kom.
Ved synden Vind, for synd, den slicked op til bunde,
Snart Byens trede deel før aften gick til grunde.
O! Speyl dig, frygt din Gud; flye synd, forvar din Iild!
at du ey her og der blir huus-himmel-vild.*

Det er ildebrandstavlen, der er afbildet nederst på denne side.

Jacob Muus har sikkert været en flittig og initiativrig person. I kirkebøgerne fra den tid findes i hvert fald, så snart lejlighed har været, lange beretninger om forskellige hændelser i sognet, i regel på latin.

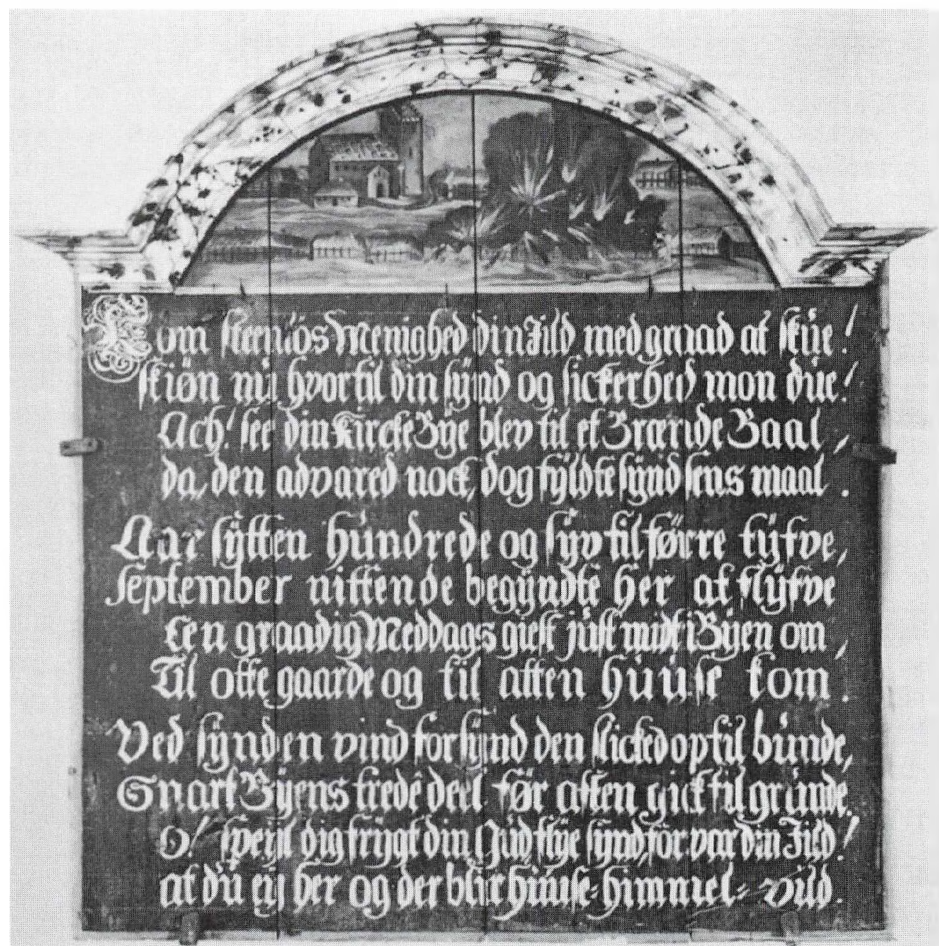
Hans skrivelyst har også givet sig udtryk i lejlighedssange ved festlige lejligheder. F.eks. findes der på Det kongelige Bibliotek et par fra hans hånd.

Hvordan var så denne mand? Ja, det er nok vanskeligt at sige så meget om, men i Wibergs præstehistorie findes denne beskrivelse:

»Liden af Væxt, men stor af Lærdom og Forstand, begavet med rare Aands og Naadens Gaver; den alderfaldne Snee paa hans lærde Isse med et Ansigt som Mælk og Blod, og et Aasyn, der spaaer om Ærlighed og Ydmyghed, samlet med Alvorlighed og Myndighed, gjør den »lille« Mand end mere stor og ærværdig«.

Han boede altså i Stenløse Præstegård i 67 år, døde som 92-årig og ligger begravet sammen med sin sidste kone i kirkens midtergang. Han nåede at blive gift tre gange og fik i alt 20 børn, nemlig fire i første ægteskab, fem i andet og 11 i tredje. Hans sidste hustru hed Martha O. Bagger, hun var præstedatter fra Farum.

Fra 1748 til 1763 fungerede Jacob Muus som provst for Ølstykke Herred, og i 1763 efterfulgtes han i præstegerningen af sin svigersøn, Rasmus P. Gjellerup, der i nogle år havde været hans medhjælper.

Storm over Nordsjælland

Af Torben Topsøe-Jensen

Året 1921 var et af dette århundredes mest stormfulde år. Der kom storm i januar og igen i juni – og næsten konstant uroligt og stormfuldt vejr i årets sidste måneder. Årets sidste storm kom nytårsnat – men den værste var orkanen i oktober, som der her skal fortælles om.

En tur langs stranden er vel for de fleste danskere en af sommerens gode oplevelser. Dejligt er her, når solen blinker i den stille havoverflade, og intet andet høres end det sagte skvulp af bølger, som dovent skyller ind på stranden. Men mange strande bærer præg af, at her ikke altid hersker lutter idyl. De stejle klinger og de talrige sten i alle størrelser minder om, at havet også kan være en farlig nabo, der kan få de stejle banker mod havet til at synke i grus. Og når alle sommerens lystsejlere forlængst er søgt i havn, og nætterne er blevet længere og vindstødene kraftigere,

så er det tid for efterårsstormene at tage fat – og hvis vejrguderne sætter trumf på og for alvor slipper blæsten løs, så er der fare for storme og det, der er værre: stormfloder.

Heldigvis er stormfloder ret sjældent forekommende her i landet, men helt enestående fænomener er de heller ikke. De har været kendt og frygtet i århundreder, og hver gang de har vist sig, har de ædt store godbidder af landet til sorg og græmmelse for dem, der bor eller boede ved de truede kyster. Også dem, der holder af at færdes her, bekymres for kysternes skæbne. Allerede Oeh-

lenschläger kendte til det, som vi kan se det af disse strofer om Strandmøllen:

*Skal da denne Skrænt med
grønne Træer
Kun stakket over Søen hælde?
Skal Lundens dristighøie Rand,
Med sine grønne Blomsterhaver,
Nedstyrte med det skiøre Sand,
Som aarlig Bølgen undergraver?
Skal der ei være Spor igjen
Af alle disse Yndigheder,
Som nu saa sødt mig tryller hen,
Og Danmarks gode Engel freder?*

Også dette århundrede har oplevet stormfloder. En af de voldsomste var den, der rasede i julen 1902 – »den værste i mands minde«, sagde man om den. Den er beskrevet i »Folk og Minder fra Nordsjælland« 1978, af redaktør Svend Nielsen. Men året 1921 er nok det år i dette århundrede, der har rekord, når talen er om hyppigheden af storme og om stormskadernes omfang. Året begyndte stormfuldt og endte med tre stormfulde måneder. Først kom oktober med stormen eller rettere *orkanen* den 23. og 24., så fulgte flere storme i november og til sidst nytårsstormen 1921-22. Værst var orkanen i oktober, og det var også

De sørgelige rester af Strandvejen ved Højstrup nord for Helsingør efter oktober-orkanen. Foto (Helsingør Kommunes Museer).

Orkanen gjorde sig fortjent til at udkomme på *postkort!* – dette viser et sted ved Højstrup, hvor et sommerhus blev fuldstændig skyllet væk.

Et meget stærkt beskadiget hus ved Strandvejen nord for Helsingør, fotograferet den 2. november 1921. Det tilhørte professorinde Anna Poulsen, enke efter kgl. skuespiller Emil Poulsen. (Helsingør Statshavn).

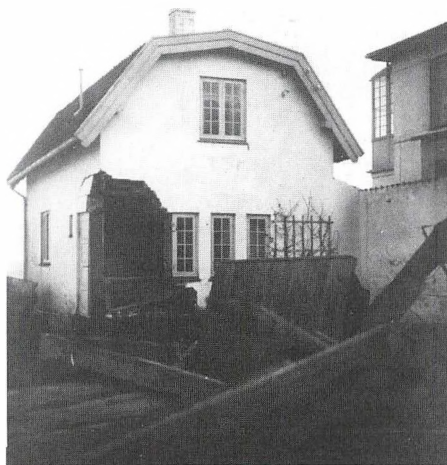
den mest tragiske – for det var den, der sendte den lille damper »Ulv-sund« til bunds i Kattegat med alle ombordværende.

*Orkanen den 23.
og 24. oktober 1921*

Denne orkan, måske den voldsomste i dette århundrede, havde et mærkeligt forløb, og den blev ikke varslet, et forhold der var medvirkende til, at skaderne blev så omfattende, som de blev. Den noget komplicerede vejr-situation er beskrevet i Meteorologisk Instituts blad »Vejret« – senest i maj-nummeret 1991. Her siges det: »... Et meget kraftigt stormlavtryk ramte Danmark denne søndag. Stormen var temmelig sikkert overraskende for mange, også for meteorologerne på det danske

Meteorologiske Institut, der trods stormvarsler fredag den 21. om aftenen, hele lørdagen beordrede storm

Hullet i muren vender ikke ud mod havet. Det er en bølge på tilbagegangen, der har taget hjørnet med sig.

varslerne nedtaget samt meldte »Der er udsigt til skiftende vinde med temmelig mildt vejr og regn« (vejr-melding lørdag den 22. oktober 1921 kl. 7 aften)«. Og bladet fortsætter: »Hvad meteorologerne ikke havde regnet med, var, at et lavtryk over den sydlige Nordsø natten til søndag uddybedes meget kraftigt. Barometret faldt i løbet af natten til under 735 mm kviksølv ... og mange steder meldtes der uroligt og stormfuldt vejr. Vejrudsigten skiftede karakter til »Der er foreløbig udsigt til stærke nordlige vinde med koldt vejr og nedbør« (vejr-melding den 23. oktober kl. 8 morgen) og signalet »nordøstlig storm« blev hejst, men først kl. 13.15 søndag eftermiddag«.

Nu var orkanen en realitet. Fra næsten stille vejr brød den løs med en kraft og voldsomhed, som man

sjældent oplever magen til på vore breddegrader. Den satte ind fra nord og angreb frontalt alle nordvendte Kattegat-kyster, men der var så at sige ingen kyststrækning i det ganske land, som gik ram forbi. Og på bladredaktionerne landet over fik man travlt med alle de skademeldinger, som strømmede ind fra nær og fjern – og det var barsk læsning, folk blev præsenteret for, da aviserne kom. Her er lidt tilfældigt pluk fra Sjællands nordkyst.

Stormskader

Ude mod vest så det faretruende ud. Odden Havn, der kun var godt 10 år gammel, var totalt oversvømmet af det frådende hav, der ustandselig drønedede henover moler og havneværker. Mange fiskerbåde, som taktet være det manglende stormvarsel ikke var bragt i sikkerhed, var skyllet op på land og knust eller ødelagt på anden vis. Fra Saltbæk Vig meldtes om to digebrud på henholdsvis 300 og 500 alen – og vandet trængte ind og omringede en del huse, så beboerne måtte flygte. Her stod vand på 1 alens højde i staldene, men det lykkedes at bringe kreaturerne i sikkerhed. Den lange Auderøddæmning ud for den udtørrede Lammefjord var truet, men beboerne i området fik stoppet begyndende huller med sandsække.

Halsnæs var blevet angrebet på alle kyster. Flere telefonpæle væltet, og alle lokale forbindelser afbrudt; kun een telefonforbindelse til København var intakt. I Hundested stod vandet 4 fod over daglig vande og trængte ind i husene, satte hønsehuse i drift og slog hul i grisestalde, så grisene svømmede forvildet omkring. Ved Lynæs stod engene under vand helt ud til Grønnæs Skov.

Langs hele kysten fra Hundested til Helsingør meldtes om skader, og også fra Øresundskysten syd for Helsingør. Her havde storm og højvande ødelagt det meste af, hvad der

fandtes af broer og bolværker. Arbejdet med anlæg af en fiskerihavn i Rungsted var sat tilbage. Alt byggemateriale, der ikke var rammet ned, havde stormen taget og ført bort. Svære bjælker var som tændstikker kastet op langs kysten ved Vedbæk.

Overalt i Frederiksborg Amt blev redningsarbejdet udført med stor energi og personligt mod – og amtet havde da også indstillet nogle af hjælperne til belønning »for udvist konduite«. Det gjaldt bl.a. brofogeden ved Kronprins Frederiks Bro og vej mændene i Frederikssund, Snekersten og Mikkelpborg.

Ulvsunds forlis

Listen over ulykker efter stormnatten var lang og tragisk, men ingen af meldingerne var så chokerende som den, der bragte budskabet om, at stormen havde overmandet den lille damper »Ulvsund« og tvunget den til bunds med alle, der var ombord. Skibet tilhørte DFDS. Det var et fragtskib, men kunne også medtage et mindre antal passagerer. Det sejlede i 1921 på ruten København – Nakskov.

Om eftermiddagen søndag den 23. oktober forlod det København med 15 besætningsmedlemmer og nogle passagerer. Det plejede på turen til Nakskov at gå syd om Sjælland, men havde denne gang valgt at gå nord om – antagelig fordi, som en avis skrev, at kaptajnen frygtede for lav vandstand i farvandene syd for Sjælland. Sidste melding fra skibet kom, da det passerede Helsingør hen under aften. Da var alt vel om bord og vejret ret roligt. Skibet befandt sig endnu i stormcentret eller »stormens øje«, hvor vejret under lignende meteorologiske forhold, som dem, der herskede denne aften, kan være stille, indtil »vinden springer«. Og sådan også denne aften eller nat. Skibet var næppe kommet ret langt op i Kattegat, før stormen brød løs med orkanens vildskab – og

nogle timer senere, da skibet var mellem Hesselø og Sjællands Rev, skete katastrofen.

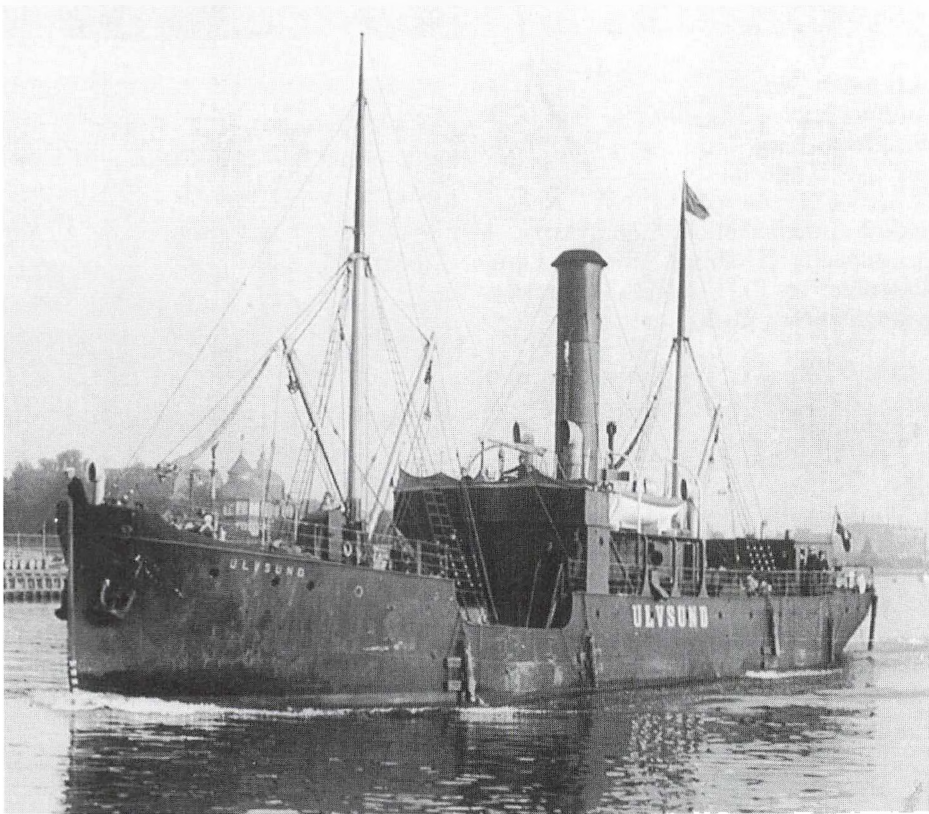
Det var aviserne onsdag morgen, der bragte budskabet om forliset samtidig med, at de bragte rederiets liste over de 15 ombordværende besætningsmedlemmer samt oplysning om, at der havde været antagelig 5 passagerer med. Meddelelsen om forliset gjorde et overvældende indtryk overalt i landet og rejste bl.a. spørgsmålet om, hvordan en sådan ulykke overhovedet kunne ske for et moderne og velholdt skib, som alle DFDS-skibe jo havde ry for at være. Den sandsynligste forklaring var nok, at et 8 tons tungt »hejseværk«, som skibet havde haft med som fragt, under den voldsomme søgang havde slået sig løs og gået udenbords – og i faldet givet skibet en sådan slagside, at det ikke har kunnet rette sig op igen.

Skibet blev nogle måneder efter lokaliseret af marinens vagerinspektionsskib »Løvenørn«.

Mod årets slutning

Stormplagerne i 1921 var ikke forbi med oktoberorkanen. Allerede den 1. og 2. november meldte der sig en ny storm – denne gang fra vest, og det betød, at vandet fra Kattegat blev presset ned mod og ind i Øresund med deraf følgende stigende vandstand og oversvømmelser af de lave og sårbare kyster. Vandet var trængt ind i Marienlyst Park, som stod under vand, og ind i den store hotelbygning og i alle huse og pavilloner i parken. Straks om foråret tog man fat på reparationer, men alligevel kunne sæsonen først åbne i august.

Nordre Strandvej var ødelagt flere steder, navnlig ud for Højstrup, hvor brændingen havde undermineret vejens tjærebeton, væltet lygtepæle og blottet vandledninger langs med vejen. Kørebanen var indskrænket til en tredjedel af den nor-

S/S Ulvsund, der gik ned stormnatten mellem den 23. og 24. oktober 1921. Skibet var et fragtskib på 266 brt, men indrettet til også at kunne medtage enkelte passagerer. Det var bygget i 1904 og tilhørte DFDS, som brugte det i indenrigs rutefart. Efter katastrofen i 1921 blev skibet hævet og i 1926 solgt til Tyskland. Under et allieret luftangreb på Lübeck i 1942 blev det beskadiget, atter repareret og i 1955 ophugget. Foto (DFDS).

male bredde. Flere af strandhaverne mellem Helsingør og Ellekilde var skyllet væk, grantræerne langs med stranden i Hornbæk Plantage var væltede og derved tvunget de store rodskiver op på højkant. Hornbæk Havn stod under vand, ligeledes Gilleleje Havn, og her var vandet trængt helt op til badehotellet. Ved Nakkehoved og Gilbjerg hoved var meget af stranden forsvundet – et sted skønnede man at stranden i en bredde på 10 alen var gået i havet.

Men stadig havde vejrguderne et par overraskelser i baghånden. Først en rask lille storm den 6. og 7. november – og så en sortie med maner: en veritabel nytårsstorm den 31. december og 1. januar. Og nu måtte Sundet igen – som så ofte før – stå for skud. En senere ejer af Rungsted Badehotel oplevede i sin barndom

denne uhyggelige nytårsnat – og glemte den aldrig. Han har fortalt om den i »Folk og Minder fra Nordsjælland« 1982. Det var som om hotellets sidste time var kommet. Bølgerne dundrede mod hotellets stensætning, skyllede hele terrassen bagved væk, væltede nogle store træer og sendte kaskader af vand ind i restaurationslokalet. Ødelæggelserne var enorme – men det var de også for mange andre, der boede ved stranden. Inde på nabogrunden stod den lokale købmand og vinkede farvel til sit brændeskur. Det var med indhold på vej ud i nytårsnatten.

Status efter orkanen

Oktoberorkanen – og hvad deraf fulgte – gav anledning til bekymringer i vide kredse. Meteorologernes fatale fejlbedømmelse af vejsituati-

onen førte til en offentlig kritik af instituttet med krav om reformer i vejrtjenesten og især om indførelse af nye analyse- og prognosemetoder, noget der dog først blev gennemført adskillige år senere.

Et andet spørgsmål, der trængte sig på til en hurtig løsning, var spørgsmålet om økonomisk hjælp til de mange skadelidte. Ansøgninger herom viste sig meget hurtigt, men da staten var sindet at yde hjælp efter ganske bestemte kriterier, meddelte man gennem aviserne, hvilke synspunkter man ville lægge til grund, og at man ville lade et udvalg behandle alle ansøgninger. Faktisk blev det til to udvalg – et under landbrugsministeriet, der tog sig af skader på fiskernes både og redskaber, og et andet under ministeriet for offentlige arbejder. Dette udvalg, det såkaldte »stormflodsskadeudvalg« skulle se på skader på diger og kystsikringsanlæg i det hele.

Nok så interessant for en mere langsigtet betragtning var problemet med den stadig tilbagerykkende kystlinie. Stormflodsskadeudvalget gjorde i sin betænkning opmærksom på, at mange strande var blevet svækkede fordi folk, der havde brug for store sten, ganske simpelt hentede dem på stranden efter eget for-godtbefindende. Udvalget henstillede, at der blev draget omsorg for, at det gældende forbud mod fjernelse af sten fra fredede strande blev effektivt håndhævet.

Yderligere indstillede udvalget, at der blev skabt lovhjemmel til beskyttelse af udsatte kyststrækninger efter regler, der svarede til dem, der gjaldt for diger. Det førte til, at landet allerede året efter fik loven om kystsikringsanlæg. Den blev i 1988 erstattet af den nugældende lov om kystbeskyttelse – og det er interessant at se, at tankerne fra stormflodsskadeudvalget, inspireret af orkanen i 1921, går igen i moderniseret og udvidet form i den nugældende lov.

Løse på munden

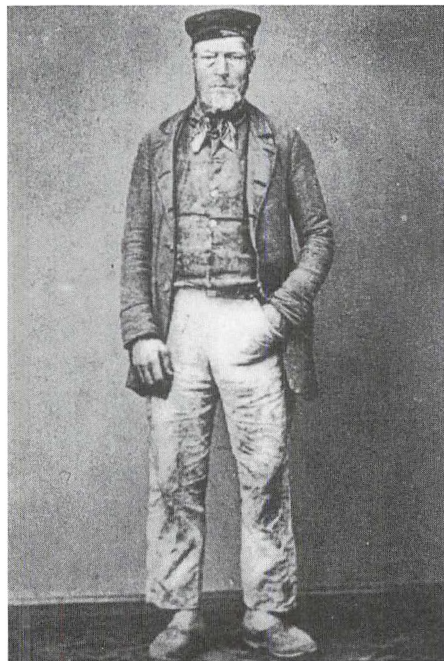
Af Kenno Pedersen

Øgenavne og skældsord var almindelige, og opfindsomheden kendte ingen grænser i datidens Helsingør.

»Høstakken« skiftede navn til »Champagnegaloppen«, fordi han spurtede efter et skib under stabelafløbningen med den obligatoriske flaske i hånden – den var uheldigvis ikke blevet knust mod skibssiden i første forsøg ...

Øgenavne har været et særdeles udbredt fænomen på Helsingør Jernskibsværft. Listen over øgenavne på netop denne arbejdsplads forekommer særlig lang og fyldig. Den vidner samtidig om, at det absolut ikke har skortet på opfindsomhed, når et

»Kristian Hvidt« eller »Jeg Gratulerer« var en kæmpestor og bomstærk mand, der kunne rydde gaden ved sin blotte tilsynkomst, når han var beruset. Han var brolægger af profession. Postkort i Helsingør Bymuseum.

øgenavn eller tilnavn skulle hæftes på en person. Ofte var forudsætningen en tilfældig hændelse eller særegenhed. De fleste synes at være givet i al gemytlighed, om end en lidt bidsk tone og ondsind undertiden kan fornemmes.

Brugen af øgenavne er ikke noget, der særegent knytter sig til værftet eller andre store arbejdspladser, men er en foreteelse, kendt over alt og til alle tider. Byens handlende, håndværkere og mange andre, men vel især særlinge, havde øgenavne.

»Ridderen af stigen« og »Tampen brænder« er et par af de originaler, som herredsfoged Ole Lund beretter om i sine barndomserindringer fra 1820'ernes Helsingør. »Ridderen af stigen« var af god, »ja, jeg tror endog af adelig familie«, men havde fået hang til stærke drikke, som han indtog rundt om på byens mange brændevinsknejper. Om aftenen blev han døddrukken hældt ud i rendestenen, hvorfra han med ynkelige råb tilkaldte byens altid tjenstvillige vægtere, som efter at have fløjtet hinanden sammen lagde ham på en af de stiger, der normalt blev brugt for at tænde gadelygterne, bandt ham fast, og på stigen blev »ridderen« så bragt til Rådstuen, hvor han

sov rusen ud. Hans hvide, trofaste hund, der fulgte ham, hvor han stod og gik eller måske snarere lå, havde han lært nogle kunster for at skaffe lidt penge til brændevin. Han optrådte også gerne selv.

»Tampen brænder« blev tilsvarende jævnlig fundet døddrukken rundt om i byen, undertiden rullet i tjære og fjer. Han var kadrejer. Sit fyndige navn havde han erhvervet, fordi tolderne efterhånden havde fået et godt øje til ham og hans forretninger. Han blev således jævnlig grebet i smugleri med skibsbesætningerne på rheden, og han måtte selvfølgelig i den forbindelse ombord i det kongelige vagtskib for at få sine reglementerede slag tamp, hvilket tilsyneladende til fulde blev kompenseret, når han var i land igen.

Andre snurrige personligheder som levede i 1800-årenes Helsingør, men som absolut ikke hørte til drukkenboltens kreds, var »Lars Fix«, »Buen« og »Frederik Babarossa«.

»Knibe-Bech« var en omgængelig køkkenkarl, men udstyret med en morbid trang til at knibe børn og kvinder, som naturligvis flygtede i alle retninger, så snart han nærmede sig. Postkort i Helsingør Bymuseum.

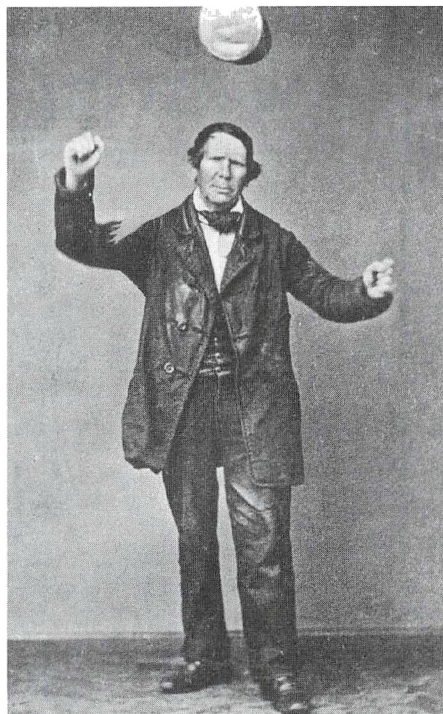

De var fortrinsvis figurer for byens kåde ungdom, der brugte dem som ofre for deres drillerier.

Særlinge var også de mennesker, der af sygdom eller anden årsag havde fået et mærkeligt eller ligefrem uhyggeligt udseende. På Ole Lunds tid var der »M med den emaljerede næse«, der havde fået den rigtige ødelagt af den bekendte gudinde (Syfilis), samt »M med halsen«, en stakkelt der havde en gevækst på halsen, som med tiden tog en voldsom dimension. Sluttelig blev det ham pålagt ikke at vise sig på gaden om dagen. Noget lettere havde »Halte Ludvig« det tilsyneladende. Han var en brav forretningsmand, som i 1890'erne gik rundt i byen og solgte fisk fra sin trækvogn, hvorfor han i øvrigt også kaldtes »Silde-Ludvig«. Ud over at trække en smule på det ene ben havde han ligesom »M med halsen« en vældig stor gevækst på halsen. Den havde han efter sigende testamenteret hospitalets overlæge, og mere var der ikke om den sag.

Byoriginaler finder man også omtalt i Martinus Galschiøts erindringer, som omhandler tiden omkring midten af 1800-årene. Der var »Per med de syv sanser«, der tumlede om, sædvanligvis glad og fornøjet, men grædende, når han blev drillet af gadedrengene. Og så var der »Master Frits Blum« (e.d. Plum), der følte sig forpligtet til at tale engelsk med accent, fordi han i et slagsmål med en engelsk sømand havde fået et slag oven i hovedet, der som han selv sagde »havde gjort ham lidt blød oveni«.

En helt anden type original var Kristian Hvidt eller »Jeg gratulere«. Han var brolægger af profession og en kæmpe med så mange kræfter, at de færreste, og da slet ikke byens politibetjente, turde binde an med ham, når han havde en rus og ryddede gaden ved sin blotte tilsynkomst. Endelig var der »Knibe-Bech«, en løjerlig gammel nærsynet fyr, der havde en morbide trang til

»Master Fritz Plum« følte sig forpligtet til at tale engelsk med accent, fordi han i et slagsmål med en engelsk matros havde fået et slag i hovedet, »der havde gjort ham lidt blød oveni«. Når gnisten var over ham, dansede han foran lirekasserne og sprang i havnen for én mark.

Drengene drillede ham med at spørge: Hvad siger en sten når den falder i vandet? En gang greb han en af drengene og sprang i havnen med ham. Da de kom op igen, spurgte Fritz Plum: Hvad sagde stenen så? Postkort i Helsingør Bymuseum.

at knibe, især kvinder og børn, og de flygtede naturligvis i rædsel for ham, når han nærmede sig. Af profession var »Knibe-Bech« køkkenkarl hos hospitalforstanderen i det gamle Karmeliterkloster.

En helt anden type var Kristian Pontoppidan. Han var en stor, skummelt udseende herre, som kaldtes »Sorte Kristian«, med en lige så skummel hund som sin tro følgesvend. Sammen vogtede de over skatterne i J.S. Pontoppidans pakhus i Hovedvagtstræde. Med sine få og små og altid lukkede lemme henlå pakhuset i en mørkladen stemning, som med den skumle »Sorte Kristian« og hans store glubske hund gående rundt derinde fik en vis uhygge over sig. I en dreng-

fantasi blev »Sorte Kristian« i pakhuset og »Røde Møller« i butikken levende illustrationer til krøniker fra Erik af Pommerns tid.

»Klokkefar« var en ældre og vistnok ganske velstående landmand, der var flyttet til byen. Hans kalamitet blev den mægtige urkæde, han havde hængende over maven, og som udæskede børnene til gang på gang at spørge, hvad klokken var, i sikker forventning om det raseriudbrud, der uundgåeligt ville komme. Med sin tykke stok forfulgte han ofte børneflokkene – selvfølgelig ganske omsonst.

»Frynseskrædderen« var en absolut modsætning til »Klokkefar«, hvad angår påklædningen. »Hurtigskrædderen«, som han også kaldtes, var en lille herre i diplomatfrakke, kulørt vest, derangede benklæder og træsko. Klæderne var pjaltede og havde ligesom han selv »kendt bedre dage«. Efter sigende skulle han have været både dygtig og velstående på sit område, men var blevet slået ud.

Øgenavne var ofte ganske beskrivende og personkarakteriserende. Blandt bådelaene i slottefiskeriet ved Kronborg Hage var »Den gamle flok«, hvilket turde forklare sig selv. »De edderspændte« var efter forlydende gennemgående ret sure og pirrelige. Bådelaget »Jomfruerne« omfattede hovedsagelig ungkarle, og »De våde« var særlig glade for de våde varer. Af andre badeselskaber kan nævnes »De tørre«, »De kloge« og endelig »Hønsene«. Øgenavne for de enkelte fiskere florerede selvfølgelig også i høj grad, såsom »Snogen«, »Maatten«, »Koste-Carl«, »Carl Smut«, »Baronen«, »Tutten«, »Missionæren«, »Skvatten«, »Julius Kaptajn«, »Døve Anders«, »Sletten Tyren«, »Petter Skæg«, »Store Krukke«, »Umulius«, »Spurven«, »Knast«, »Bammelumpe«, »Bananen«, »Den brede«, »Johannes To-Kost« og »Ballade-Børge«.

»Slottefiskere« på stranden neden for Kronborg. De forskellige bådelaug havde hver deres meget sigende øgenavn. Helsingør Bymuseum.

Dykker man ned i de stedlige fiskerlejers historie opdages det snart, at man også havde for vane som gruppe at give hinanden øgenavne af mere eller mindre smigrende karakter. Når Gillelejerne og Hornbækkerne omtalte hinanden som henholdsvis »kinesere« og »rotter« fornemmes et vist modsætningsforhold, og øgenavnene må da vel nærmest opfattes som skældsord.

Aalsgaardene kaldtes »kattene« medens snekkerstenene på grund af deres flade hovedbeklædning omtaltes som »pandekagerne«. Den normale hovedbeklædning blandt fiskerne var sydvesten. Skotterupperne, der var få i antal og iøvrigt ikke regnedes for noget særligt af de klassebevidste espergærdefis-

kere, havde ikke noget egentligt øgenavn. Dette gjaldt forsåvidt også humlebækkerne, medens slettenboerne kaldtes »gravsørerne«.

Skældsord blev i ældre tid optaget med dyb alvor og kunne koste den dyrt, som ikke varede sin mund behørigt og lod sprogets mere kraftige og vilde gloser komme til udtryk. Allerede i Helsingør Stadsret fra 1443 træffer man takster for brugen af skældsord. At kalde én »tyv, eller forræder eller noget andet, som ære gælder« kostede 3 gange 40 mark, med mindre den udskældte hørte til de »åbenbare berøgtede«, thi i så fald slap man med tre gange 3 mark. Noget billigere var det at kalde en anden »skalk eller andet deslige udi

hastemod eller drukkenskab«, det kostede kun de 9 mark, selv om manden var uberygtet. Kunne synderen ikke betale bøde, skulle han slås til kag'en.

Kvinderne havde ord for at være særdeles løse på munden. Der var derfor truffet den særlige bestemmelse, at enhver »ond kvinde, som ubekvæmmeligen taler på nogen Dannemand eller Dannekvinde«, skulle »sættes på kagen og siden drage sten af byen«, medens hendes gods skulle tilfalde kongen og staden. Ved hekseprocesserne i 1500- og 1600-årene spillede skældsord ofte en ikke uvæsentlig rolle. Skældsord kædet sammen med ofte helt tilfældige begivenheder og tildragelser blev skæbnsvangre.

Skældsord spillede øjensynlig en særlig stor rolle inden for laugsvæsenet. Henved halvdelen af alle forseelser, som laugene i henhold til deres skræer selv pådømte, angik skældsord. Ord som »hundsod« og »skjælm« lå tilsyneladende løst på tungen, skønt de kostede adskillige rigsdaler i bøde. I øvrigt får man i reglen ikke at vide, hvilke skældsord der var blevet benyttet, men blot, at den anklagede havde brugt »en ubeskeden mund« eller »slemme unyttige ord«, og i laugsskræerne havde man ret strenge straffe for sådanne. I skræddernes skrâ hedder det eksempelvis, at hvis nogen overfalder en anden med »tilbøjelig skænds- eller skældsord« på hans »gode navn, ære og lempe, da dersom sli-

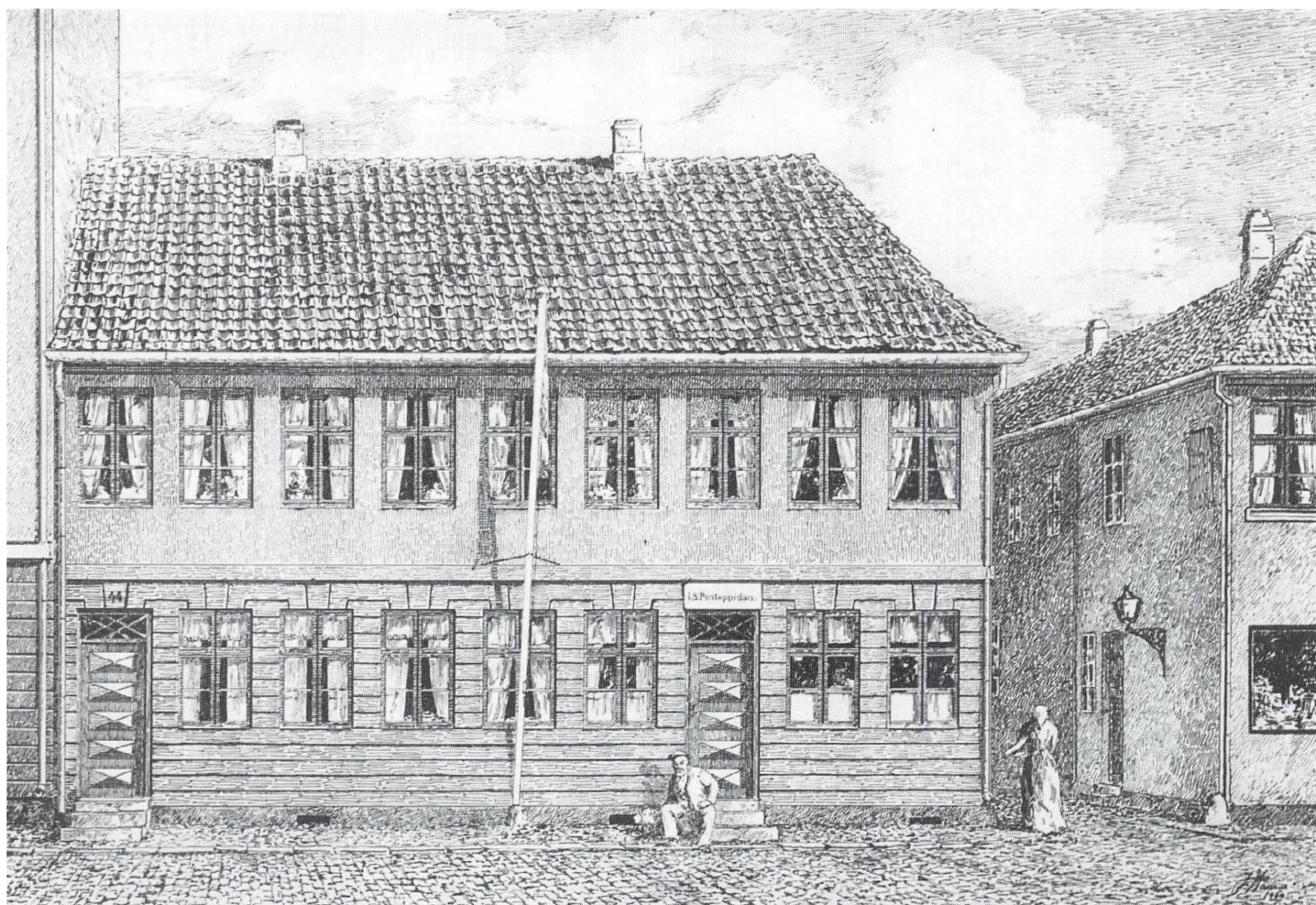
sker formedelst hans drukkenskab«, skal han bøde 1 daler, men »sker det udi hans ædruskab«, skal han ikke mere nyde laugsrettighed, med mindre det kan ske »på dannemænds forbøn«, og han »den skældte igen for laugets erklærer« d.v.s. tilbagekalder sine ord.

Undertiden kan det være vanskeligt at styre et iltert temperament og et løst mundtøj. Dette måtte to skomagere, Hans Hansen og Hans Steffensen, til fulde sande. De havde således »haft noget klammeri fra gammel tid«, og for at få ende på dette vedtog laugets at fordoble bøden for anden gang, en af dem rippede op i sagen. I 1629 begærede Hans Steffensen da »at være gode venner med Hans Hansen om nogen skælderi«,

og de måtte da ved navns underskrift forpligte sig til næste gang at bøde hver 4 speciedaler. I 1634 brugte Hans Steffensen imidlertid på ny »nogen skældsord«. I laugets »bleve de da forligt og gave hverandre hænder«, og Hans Steffensen måtte vedtage, at taksten for hans vedkommende nu forhøjes til 8 daler, hvilket ingenlunde synes at have lukket munden på ham.

Hvor udbredt det har været at gå hen foran en anden mands vinduer, og med en regn af skældsord, søge at lokke ham frem, er uvist. Men bemeldte Hans Steffensen blev dømt herfor. Og i 1675 hører man, at Christian Skrapretter stillede sig foran en mands vinduer og råbte »kom herud, din skjælm, din hundsod, din

»Sorte Kristian« på trappen ind til handelsfirmaet J.S. Pontoppidan, der lå på hjørnet af Stengade og Hovedvagtstræde. For børnene var »Røde Møller« i butikken og »Sorte Kristian« i pakhuset, levende illustrationer på hverdagens krøniker. Helsingør Bymuseum.

kujon«. At bøddelen og hans fæller havde en vis tilbøjelighed til slige udskjelser, synes indirekte at fremgå af hans instruks, thi i denne hedder det, at hverken han eller hans hustru eller »nogen ærlig folk må udskælde for et eller andet«.

Skældsord var øjensynligt gængs i daglig tale blandt menigmand, men var absolut heller ikke ukendt hos borgerskabet og øvrigheden. Selv i retsprotokoller og officielle dokumenter kunne de af og til indsnige sig. Når provst Peder Lange i sin visitatsbog omtaler en skolemester, han ikke synes om, kan han henfalde til at bruge betegnelser som »den pukkelryggede Lars« eller »den bøvede, rødskægede tyskølsfører«.

Var skældsord gængse, så var øgenavne det ikke mindre, og det ganske særlig øjensynlig blandt kvinder. Johanne Sørensdatter kaldtes således »den ferske Grabbenbrad« (oksesteg), Karens Hansdatter kaldes »Høsekød« og Agnete Winholdsdatter benævnes »Pavinden«. Navne som »Sommerfuglen«, »Den hvi-

de høne«, »Brune ganger«, »Flækkesild«, »Lange glas«, »Det spæde føl«, »Den glatte ål«, »Stamme Inger«, »Rakkerbalje«, »Polske Güv« og »Put i lommen« og lignende betegnede forskellige helsingørske kvinder, som af og til kom i konflikt med øvrigheden.

Undertiden kan øgenavnets oprindelse spores. »Karen Hudløs« hed således, fordi hun havde »mistet sin hud«, d.v.s. var blevet straffet med pisk på kagen, og Karen Hane Bødkers måtte bære øgenavnet »Stodderæsken«, fordi hun havde ord for at huse alskens stødderpak.

Var et øgenavn først hæftet på en person, lod det sig ikke umiddelbart let udrydde. Hyppigt kunne vedkommendes navn helt gå i glemmebogen. Dette kan måske forklare, at man i Helsingør Tingbog kan træffe optegnelser som f.eks. »Erik Vandgrøds hus« liggende vesten for Nørregade.

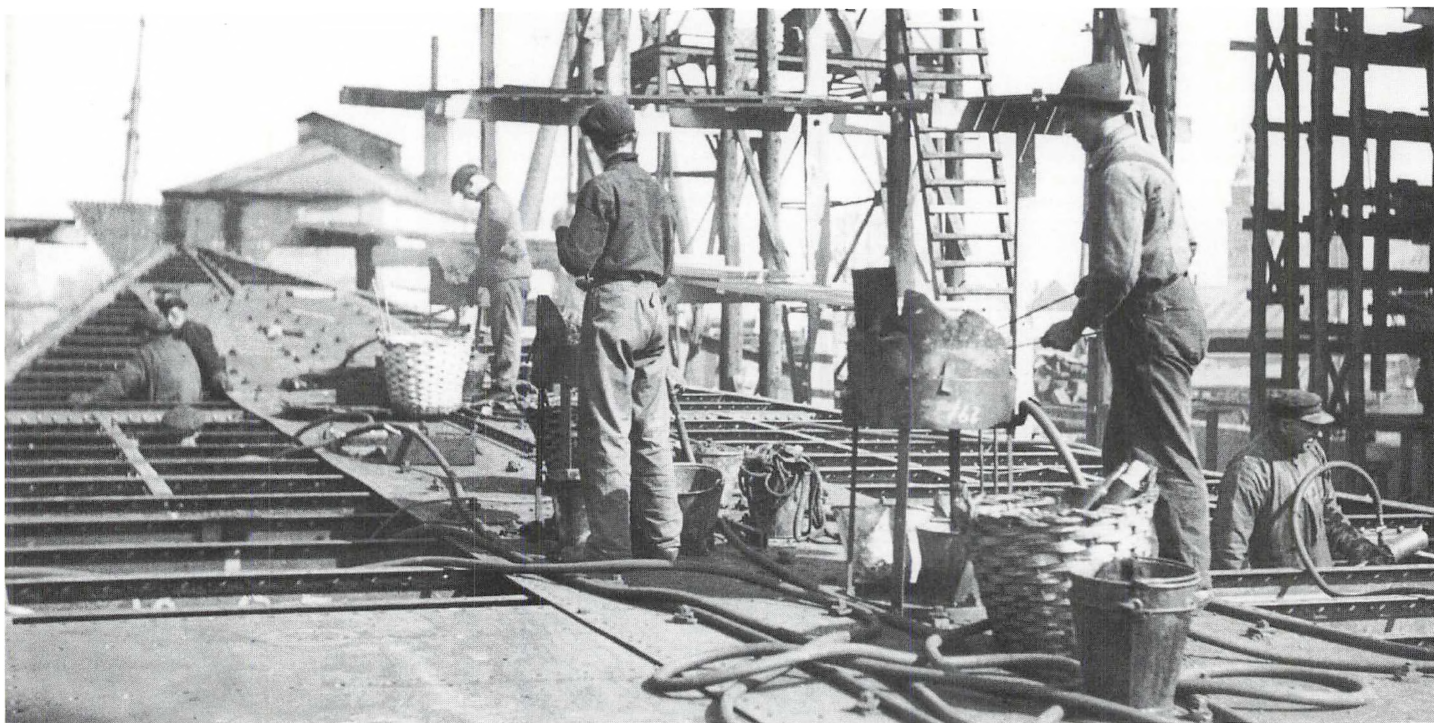
Forsåvidt gør dette sig også i høj grad gældende, når talen falder på øgenavne fra vor egen tid. I mange

tilfælde er det også her kun øgenavnet, som endnu huskes – hvad vedkommende egentlig hed eller historien bag tilnavnet er ofte glemt og dermed ofte vanskelig gennemskuelig eller forvansket til ukendelighed ved at have været fortalt igen og igen. En vis pli over for de pågældende og deres efterkommere spiller utvivlsomt også ind, når forklaring fattes.

De mere karakteristiske og morsomme øgenavne lever fortsat i folkemunde såsom »Den hvide neger« eller »Det bløde kys«. At bære diplomatjakke med afklippede skøder blev selvfølgelig til øgenavnet »Den skødesløse«. »Støv og aske« havde tilsvarende noget med arbejdet at gøre. »Høstakken« var vel et ganske nærliggende øgenavn, når vedkommende nu engang havde en karakteristisk og iøjnefaldende hårpragt.

Undertiden kunne en person tildeles flere øgenavne eller få et nyt og mere sjovt. »Høstakken« gik således også under øgenavnet »Cham-

Et nittesjak bestod af en naglevarmer, en forholder og en nitter. Naglerne havde forskellig længde og gav naturligt grundlag for øgenavne som »Den halv-lange« og »Den hel-lange« samt forskellige fuglenavne alt efter størrelse. Helsingør Bymuseum.

Øgenavne var et udbredt fænomen på Helsingør Jernskibsværft. Navnene havde altid baggrund i en særegen begivenhed eller karakteristika, men var tillige yderst praktisk med mange personer med enslydende navne. Her har nogle af skibsbyggerne på værftet taget opstilling foran en nybygning. Helsingør Bymuseum.

pagnegaloppen«, erhvervet efter et halsbrækkende, heroisk løb ned ad byggebeddingen efter en nybygning, der var løbet af stabelen, før det behørigt var blevet navngivet med den obligatoriske flaske champagne, som uheldigvis ikke var blevet knust mod skibssiden.

Et begreb på overgangen mellem øgenavne og skældsord, er hvad man kunne kalde stands-øgenavne, der anvendt på de enkelte, blev skældsord. En snedkersvend, som ikke var »behøvlet« og optaget i svendelaugene på behørig vis, kaldtes en »kuhschwans« eller »kuhschüssel« eller slet og ret »ubehøvlet«, og for de gifte skomagervæn-

de, som ikke måtte arbejde sammen med de ugifte var betegnelsen »wi-bergesell«.

En enkelt af disse standsbetegnelser skal nøjere omtales: En »skofte« var i gamle dage en betegnelse for det brød, man gav de tiggende latinskoledrenge, når de »gik for døre«. Det var »en grov skillingsbrød« af den slags, »som man ellers giver heste«. Latinskoledrene fik deraf hyppigt navnet »skoftedrenge«, og i Helsingør brugtes endnu omkring århundredskiftet blandt borger- og frisksoledrenge ordet »skofte« som skældsord for latinskolens elever. Det har derfor utvivlsomt vakt almindelig munterhed blandt de små

frisksoledrenge, når de i deres læsebog kunne læse følgende vers:

*Den, som går i fløjelsklæder,
han kan le, når andre græder
han er ovenpå.*

*Den, som går i wadmels kofte
og kan leve af en skofte,
han er ligeså.*

De kendte nemlig kun ordet »skofte« i betydningen latinskoledreng. For fuldstændighedens skyld skal det tilføjes, at latinskolens elever som svar på tiltale brugte betegnelsen »tallerkenslikkere« om frisksoleleverne. Her henvistes til disses gratis bespisning.

Skoleliv i Hillerød i barokkens tidsalder

Af Jørgen Bjernum

En tidligere elev fandt i 1912 tilfældigvis et eksemplar af »Regler for den Kongelige Skole paa Frederiksborg« fra ca. 1670, og forærede det i 1960 til Frederiksborg Statsskole. Forfatteren, der er forhenværende lektor ved skolen, har oversat de gamle ordensregler fra latin.

Det sker undertiden, at tingene ikke er helt, som man har ventet det. Som nu f.eks. i 1600-tallet, barokkens tidsalder. Vi er vant til at betragte denne tidsalder som den fromme, strenge og dydige. Således står der på epitafierne over præster og borgerfolk i vore kirker, hvor de skuer ned på os, ledsaget af hustruer og børn. De synes ikke ligefrem at have

nydt livet. Men var det sandheden? Var denne tidsalder virkelig en dydens, alvorens og forsagelsens tid, med mere tanke på det hinsidige end det jordiske? Eller havde de også været en slags mennesker?

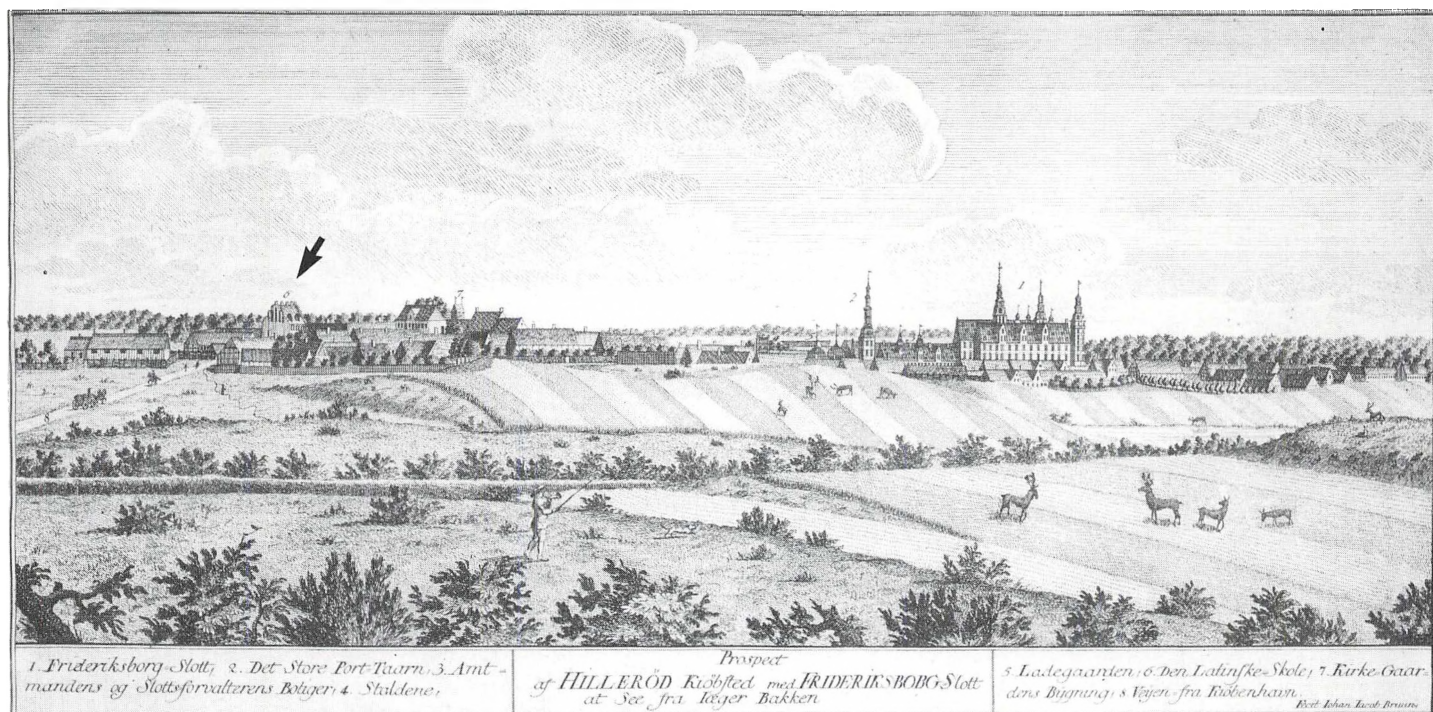
Vi lader foreløbig epitafierne hænge i fred og vender os i stedet til de skoleregler, der også er overleveret fra denne tidsalder. Vi har nogle

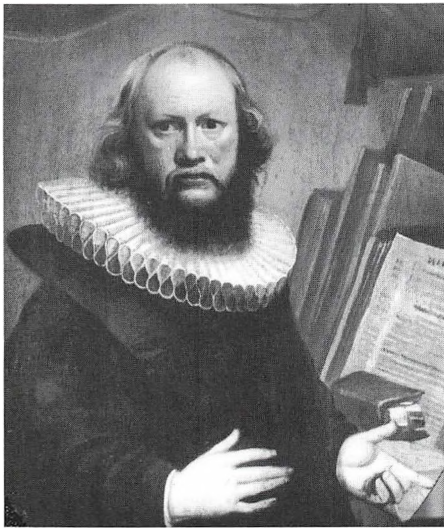
få af slagsen, og skulle man tro dem, var det næppe de samme mennesker, som vi træffer på kirkernes billeder – og dog, – selv om det kan være svært at tro på det.

Det er så heldigt, at vi blandt disse skoleregler også har reglerne fra *Den kongelige skole på Frederiksborg*, den skole, der senere blev til Frederiksborg Statsskole og senere endnu til Frederiksborg Gymnasium.

I mange år ejede skolen ikke selv et eksemplar af disse regler. Det lykkedes dog en af skolens tidligere elever i sin studietid at finde et eksemplar af skolens årsskrift fra 1822, hvor adjunkt B. Bendtsen havde ladet dem aftrykke, naturligvis på latin, det sprog de oprindeligt var affattet på. Ved translokationen i 1960 kom denne elev, der nu var blevet til ingeniør L.W. Hinrichsen, New Jersey, U.S.A., i egen person med bogen og overdrog den til skolen. På rektor H. W. Larsens opfordring oversatte jeg ordensreglerne fra latin til dansk, og de blev i deres helhed aftrykt i skolens årsskrift 1961. Det er et udpluk af de mest karakteristiske regler, der her skal præsenteres.

Kobberstik af Hillerød 1755 af Johan Jacob Bruun. Med en pil har vi markeret latinskolen.

Kongelig confessionarius dr. theol. Hans Leth. Som en af skolarkerne viste han stor interesse for skolen i årene omkring 1670. Han arbejdede på at få skolen på fode både økonomisk og disciplinært. Er det mon ham, der er forfatter til skolereglerne? Maleri af Heinrich Dittmers, Frederiksborgmuseet.

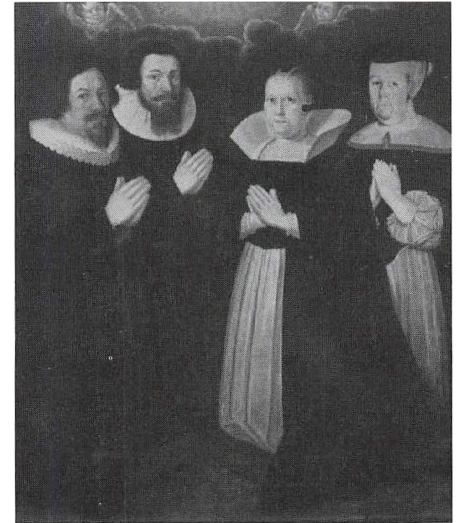
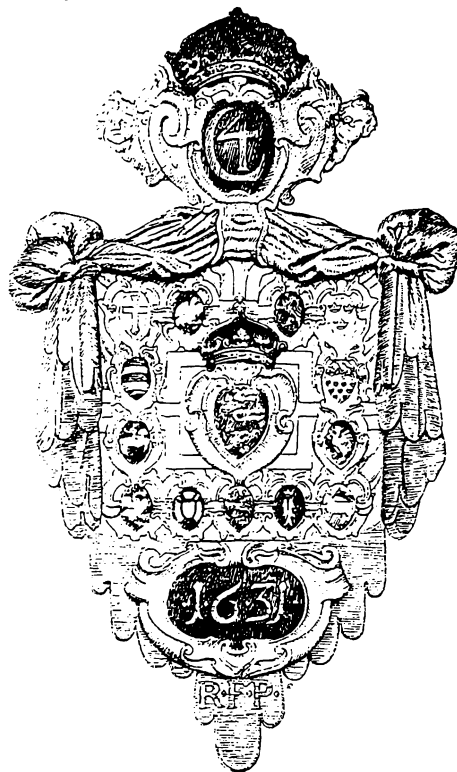
Først et par ord om, hvordan skolen var ca. 1670, da rektor Søren Codanus ledede skolen. Det var en kongelig skole, i nær tilknytning til hoffet, idet man bl.a. skulle sørge for hoffets musikunderholdning og kirkesangen. Rektor havde ikke den egentlige ledelse af skolen, men var underordnet de såkaldte *skolarker*, nemlig lensmanden på Frederiksborg, hofprædikanten og slotspræsten.

Skolen havde dengang til huse, hvor nu Hillerød Handelsskole ligger. Den oprindelige renæssancebygning, opført 1631, brændte dog 1834, og den nuværende klassicistiske bygning opførtes kort efter på samme sted og delvis på samme fundamenter. Skolens rektor var teolog og magister, en lærd latiner. Latin var nødvendigt, for det var den tids lærde internationale sprog, således som engelsk er det i vore dage. Rektor havde under sig tre hørere, og skolen havde ialt tre klasser, svarende til, hvor langt man var kommet i lærdom og viden. Mærkeligt ved denne skole var det dog, at den ikke som andre latinskoler tog eleverne

ind som smådreng, men i en langt senere alder. Vi kan af en elevfortegnelse fra 1646 se, at der var en overvægt af elever i tyverne, og det er nok på den baggrund, at skolarkerne har måttet affatte de meget drastiske bestemmelser, som senere skal citeres. Eleverne kunne principielt bo på skolen sammen med rektor og hørerne, men en del var indlogerede hos borgerne. Skolen havde visse midler til elevers og læreres underhold, men de slog ikke til, og man måtte skaffe sig ekstraintægter ved at synge ved bryllupper og begravelser. Ellers havde man ikke penge til tøj og bøger.

Men skal vi lade reglerne tale deres eget sprog! De kan forekomme voldsomme, men man må ikke glemme, at det ikke var rene smådreng, de var skrevet for, og endvidere, at hoffet i perioder holdt til på slottet, og hoffolkene var ikke just Guds bedste børn. Her er den pompøse indledning:

Sandstenstavlen, som hang over skolens port. Årstallet 1631 refererer sig til beslutningen om opførelsen af skolen. Den blev først taget i brug i 1633. Tavlen hænger nu i biblioteket.

Epitafium i Slangstrup Kirke. Foroven er der en latinsk indskrift, som oversat lyder: »Den som tror på Christus, som ved Christus håber alt, vil, når den onde ånd ved døden er overvundet, blive saglig«. Kan sådanne gode præstemænd være de ustyrlige drenge fra skolereglerne?

SKOLEREGEL ELLER LOVE FOR OPFØRSEL OG STUDIER, HVOREFTER ALUMNERNE VED DEN KONGELIGE SKOLE PÅ FREDERIKSBORG BØR RETTE SIG OG DERES LIVSFØRELSE.

Man havde nok den ideelle opfattelse, at opdragelsen af eleverne ikke var strenghed alene, men en blanding af strenghed og mildhed, men i praksis gik det alligevel ret barskt til. Straffene var ris og ferle, prygl på skuldrene og i enden, bortvisning og endog i et enkelt tilfælde pisk. I afsnittet LOVE FOR REKTOR OG KOLLEGER finder vi først et eksempel på de fine idealer:

5. De (dvs. hørerne) må ikke give næring til disciplenes fejl ved for megen mildhed eller ved slette og forargelige eksempler.

Men på den anden side:

6. I afstraffelsen skal de holde måde, at ikke de, som kan forbedres, skræmmes fra lærdom ved for stor

heftighed og de skændige forhærdes end mere ved daglig alvorlig strenghed.

Reglerne drejer sig ikke alene om disciplenes opførsel, også hørererne får alvorlig påtale. De var ofte på samme alder som disciplene, typisk tidligere elever, som endnu ikke havde fået kald som degn eller præst.

9. De skal overalt vise skolerektoren ære og han skal til gengæld beskytte deres myndighed mod opsætsige disciple eller andre.

13. I offentlige forsamlinger, kirkelige såvel som borgerlige, såsom gilder, bryllupper, barselsstuer, ja endog privat i deres studerekamre, skal de først og fremmest vare sig, at de ikke giver disciplene anledning til forargelse ved ord eller handling, gestus eller skæmt.

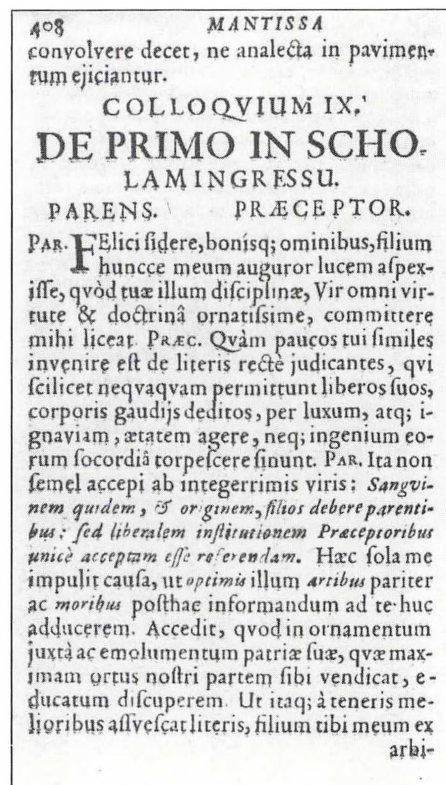
14. De må undgå for megen skadelig fortrolighed eller venskab med borgerne, hoffolkene, kollegerne og disciplene, da de både gør fortræd ved deres eksempel og mindsker disciplenes respekt.

15. Når de er indbudt til agtværdige bryllupper, skal de i god tid begive sig hjem til sig selv, så at de ikke sidder tilbage blandt de sidste gæster eller strejfer rundt i gaderne sammen med drukkenbolte til skændsel for deres embede og krænkelse af deres gode navn og rygte.

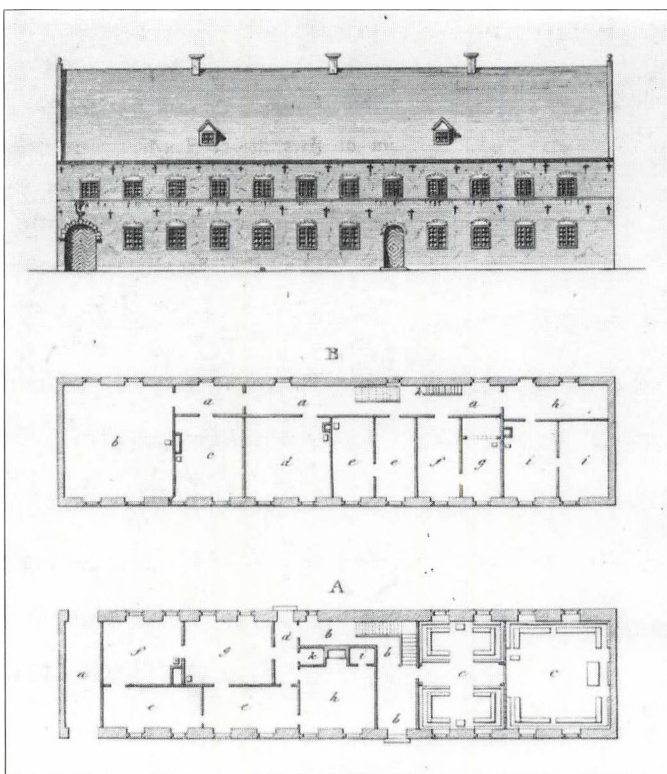
16. At danse til trompeter og pauker, det skal de – om de indbydes – gøre med anstand og mådehold – som noget, der ikke i sig selv er ret hæderligt, men som de mere tvinges til af skik og brug end drives til af letfærdighed.

I skolearbejdet er lærernes klassiske synd at komme for sent til timerne. Det var også tilfældet i 1600-tallet. Det var dog ganske let at kontrollere, da alle klasser blev undervist i samme lokale. Skellet mellem klasserne var kun et let gitterværk. I afsnittet **OM STUDERETIMER, SYNGE- OG MUSIKTIMER AT OVERHOLDE** står der:

2. Skolerektoren skal nøje overholde tiderne for lektionerne, og han

En skolebog. Stephan Stephanius: Colloquia 1654. Bogen skildrer, hvorledes en fader kommer med sin søn til »præceptor«, læreren. De første linier lyder i oversættelse: Faderen: Under en gunstig stjerne, og med alle gode varsler indvier jeg denne min søn til at skue lyset, fordi det har været mig muligt at betro ham til din undervisning – du, en mand prydet med al dyd og visdom.

Skolen før branden 1834. Den var solidt og smukt bygget under personligt opsyn af bygherren Christian IV.

Øverst facaden mod gaden. I nederste etage til venstre rektorens rummelige bolig, som lå på dette sted lige indtil 1954.

Til højre for indgangen skolens tre rum: Til venstre Anden Lektie, til højre Tredie Lektie og midt for Mesterlektionen, skilt fra de andre ved et »tralværk«.

De tre klasser blev undervist samtidig, og man var ofte tvunget til at overdøve hinanden. I øverste etage værelser for såvel hørerere som elever og en stor sal. Nationalmuseet.

skal, hvis det kan lade sig gøre, være den første, der indfinder sig i klassen, for at han ved sin myndighed kan give kollegerne en påmindelse, hvis de kommer for sent.

3. Hørererne skal straks efter at tegnet til timens begyndelse er givet indfinde sig i hver sin klasse og ikke gå, førend timen er forbi.

6. Den hører, som kommer efter første kvartérs slag, skal straffes af rektor med en tålelig pengesum, og rektor skal i mellemtiden have opsyn med eleverne. Hvis en sådan fraværelse gentages så mange gange, at man ikke kan håbe på bedring, fjernes han fra embedet.

Ikke alene lærerne, men også disciplene fik kærligheden at føle, hvis de ikke var der til rette tid. Her står:

7. Disciplene skal indfinde sig i skolestuen hver på sin plads, før de har hørt klokken slå, og hver tænke på sit i stilhed.

8. De, der kommer for sent, skal modtages af rektor med slag af ferlen, men hvis han går ind i sin egen klasse, af sin hører med riset.

9. Drengene skal roligt træde ind i skolestuen og tavse vente på, at deres hører kommer og atter gå uden uorden og støj.

Det var de artige drenge. Andre paragraffer giver os indblik i, at de disciplinære problemer i hine tider var af en ganske anderledes karakter end i vore dage. Det hedder således i afsnittet OM SKOLETUGTEN:

3. Det er ikke tilladt nogen af disciplene, end ikke dem af øverste klasse, at fornærme en hører på nogen måde, hverken ved gestus, i ord eller

gerning, ej heller at sætte sig op mod dem, når de formaner dem eller at møde dem med trods, under straf af bortvisning.

4. Under afstraffelse må hverken gunst eller vrede eller hidsighed have nogen indflydelse. Ikke flere slag, når bedring kan ventes, men når dette håb svigter, vil næppe tusinde være nok.

5. Forbryderiske disciple, som riset ikke kan bedre, skal man ave ved udelukkelse af de ærliges kreds og ved vanry. Som sådanne forstår vi: drukkenbolte, døgenigte, horkarle, nattestrejfer, voldsmænd og slagsbrødre, hemmelige tyve, hvis tyveri endnu ikke er byens øvrighed bekendt, gudsbespottere og navnlig dem, der åbenbart krænker og foragter lovene og hørerne.

Det med at foragte lærerne har åbenbart været det værste, men

mon i øvrigt ikke den barokke vel-talenhed er løbet lidt vel af med de gode skolarker?

Skolen var en latinskoole, og derfor skulle alle tale latin, også i deres private omgang med hinanden. For at holde kontrol med, at det blev overholdt, havde man udtænkt et i vore øjne modbydeligt stikker-system. Bestemmelserne vedrørende dette stickersystem (de kaldtes »notarii«) lyder som følger:

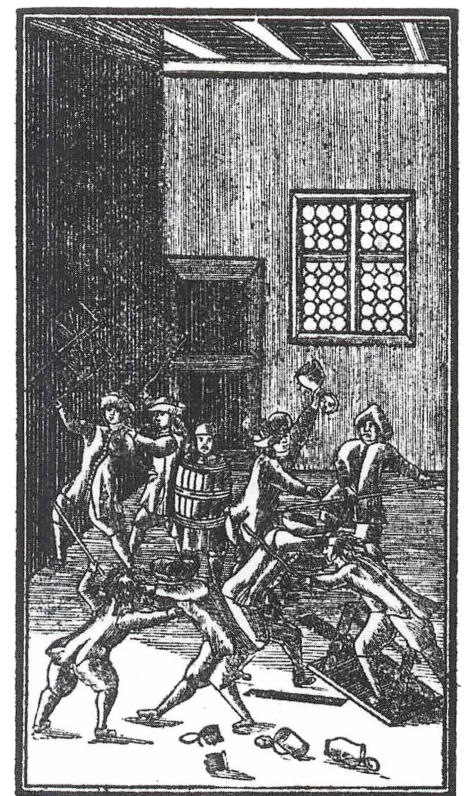
7. Øvelse i det latinske sprog skal i den øverste klasse til stadighed – uden undtagelse – finde sted i skolen, i kirken og ved bordet. Også i anden del af næstøverste klasse skal alle de, der er begyndt at skrive stil, lidt efter lidt vænne sig til det samme.

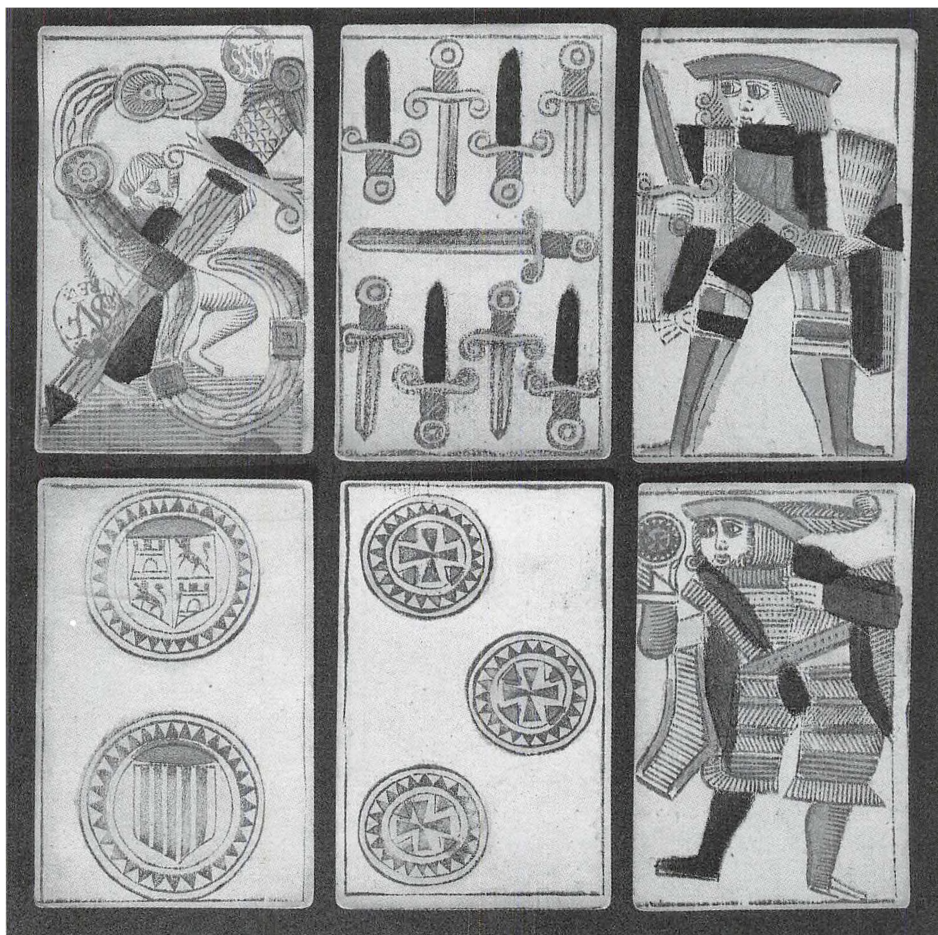
8. Som »notarii« ansættes de, der selv én gang er anmeldt for brugen af deres modersmål. De får prygl to

En balscene, måske et bryllup. Verset under billedet lyder i oversættelse: »Mundskænk, giv os vin! Den tørre tørst snærer struben. Kom her med harpen – harpespiller, kom nu! Slå strengene med hånden, lad der være ordentlig med dans og spøg! Lad tusinde kys smælde! Det befaler Venus«. Sådan kunne det meget nemt være gået til også i Hillerød. Hollandsk kobberstik, ca. 1630. Kobberstiksamlingen.

Slagsmål på et værtshus. Stole bruges som våben, og en gæst har fået øltønden over hovedet. Sceneriet har nok ikke været ukendt i Hillerød. Træsnit af Holbergs Peder Paars, 1720. Det kongelige Bibliotek.

Spillekort, som disciplene ikke måtte tage i hånden. Øverste række fra venstre: Spar es (spada = sværd), spar ni og spar knægt. Nederst: Hjerter (Denarius = mønt) to, hjerter tre og hjerter knægt. Bredemuseet.

gange om dagen, kl. 10 og kl. 4, indtil de har anmeldt en anden, der har talt dansk.

10. De skal også notere dem, der er fraværende i kirken og skolen i den egentlige skoletid og melde deres navne, så at de kan gøre rede for grunden til forsømmelsen eller straffes, som de har fortjent. Hvis en notar forsømmer sin pligt eller det opdages, at han ser gennem fingre med et eller andet, straffes han dobbelt.

Et særligt afsnit handler OM DISCIPLENES FROMHED OG SÆDER, og et middel til at holde disciplene på dydens vej var de såkaldte bodsøvelser, som naturligt nok blev særdeles forhadte. Man

skulle gå til alters og derefter i otte dage »meditere«, dvs. skriftligt bekende sine synder. Dette påbud førte i øvrigt senere, i 1701, til et formeligt oprør »med løftet hånd« mod rektoren. Om disse bodsøvelser står der følgende i ordensreglerne:

4. Alle de, som er af rektors klasse, skal i det mindste to eller tre gange om året sammen og sømmeligt nyde den hellige nadver, idet rektor i forvejen har givet dem besked om, hvor mange gange de skal gå derhen, for at de i otte dage i den grad skal lægge sig efter fromme meditationer, at de ikke uværdige skal lide tab i stedet for at opnå nåden. Det samme skal i de følgende otte dage disciplene af midterste klasse gøre, når de er af

passende alder og dygtighed, og hver hører skal gå i spidsen for sine disciple.

Og reglerne slutter med disse drabelige formaninger mod den tids blomsterbørn og utugtige disciple:

8. Dette er, hvad vi pålægger disciplene at anstrenge sig for i det daglige samvær: gensidig kærlighed, et rent sind, en pligternes kappestrid i dyd, høviske ord, ærbar tale, et venligt væsen, en kappestrid uden had, misundelse, naragtighed og forargelse, uden opfordringer til drikkeri, uden slette planer om ulydighed, letsindighed og skændsel, hvilket vi ligesom andet af samme art forbyder vore disciple på det strengeste.

12. Men også i klædedragt skal de være beskedne, erindre sig deres stand og ikke bære anstødelige og flagrende klæder og ikke kappes med soldaters og bissekræmmers spraglede og forskelligfarvede kjortler og skærf – til ingen anden nytte end at vise deres dumhed.

13. Desuden bekendtgør vi *scholastici* med den største strenghed, at ingen vover at indtræde i knejper, ølkældre eller andre huse, så at de beruser sig og lokker andre med sig. Men ingen må nogensinde blot tage spillekort i hånden – thi det viser, at de ikke er *scholastici*, men svirebrødre, slyngler og andre døgenigte, og de drives derved til andre forbrydelser.

14. Ingen må under noget påskud komme i skøgekroer eller kvindeknejper, hvis ærbarhed kan mistænkes eller blot træde derind – uden strengeste straf.

Vi må inderligt håbe, at eleverne har fået tid til at løbe hornene af sig allerede i deres studietid – ellers kunne de vel ikke afbildes som »hæderlige, ærlige, dydige, fromme« osv. osv., som det regelmæssigt står skrevet på deres æresminde, epitafierne, som hænger rundt om i landets kirker.

**Tag bare en ekstra skraber.
Det myldrer med tog om morgenen**

Er det længe siden du har taget toget på arbejde? Så vil du blive overrasket over hvor mange tog, der er i myldretiden. Du har altid flere muligheder for at komme af sted - også når du er lidt sent på den. Og når du først er kommet om bord, bestemmer du selv over din tid.

Toget er ganske enkelt det eneste hurtige transportmiddel, hvor du kan læne dig mageligt tilbage og bare nyde turen. Overvejer du tilmed prisen, er der slet ingen sammenligning. Hør på stationen hvor ofte og hvor billigt vi kører. Til daglig er toget transport til tænkende mennesker.

I toget er tiden din egen

Et Billed-Blad,
til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stænder.